

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Бізнес Школа КРОК**

Бовкун Едуард Михайлович

**Кваліфікаційна робота
Медіація в діяльності суддів: перспективи та шляхи розвитку**

073 МЕНЕДЖМЕНТ
МЕДІАЦІЯ ТА ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Е.М. Бовкун
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник (консультант) Омельченко О.О.

Київ – 2024

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Моя наукова робота була написана мною у моєму власному викладенні, за виключенням цитат з опублікованих та неопублікованих джерел, які чітко ідентифіковані в роботах і визнані як такі.

Я усвідомлюю, що використання матеріалів з інших робіт чи парафраз таких матеріалів без вказання авторства будуть розтлумачені як плагіат. Джерело кожного рисунку, схеми чи іншої ілюстрації відповідно ідентифікується, а також джерела матеріалів, опублікованих чи неопублікованих, які не є результатом моїх власних досліджень, експериментів чи спостережень.

РЕЗЮМЕ

Бовкун Едуард Михайлович. Медіація в діяльності суддів: перспективи та шляхи розвитку. Кваліфікаційна робота. Київ. 2024. 116 с.

Наявність різноманітних проблем у вирішенні конфліктів і спорів в судовій системі та у сфері цивільного судочинства, низька популярність медіаційної процедури як альтернативного варіанту примирення, необізнаність у можливостях використання найбільш доцільного інструменту врегулювання конкретного спору із широкого кола різноманітних варіантів, не достатнє законодавче, організаційне, матеріально-технічне, методичне забезпечення реалізації процедури медіації в діяльності суддів свідчать про актуальність і необхідність вирішення цих питань.

В кваліфікаційній роботі було досліджено сутність процедури медіації, проаналізовано її існуючі моделі з позиції їх впровадження до вітчизняної правової системи, визначено проблемні аспекти законодавчого регулювання судової медіації в цивільному процесі України. Проведено аналіз організації діяльності судової системи України з урахуванням її готовності до застосування медіації, досліджено функції і особливості взаємодії медіаторів, суддів та адвокатів. Надано оцінку результатів діяльності судової системи України з позиції впровадження медіаційних процедур. Обґрунтовано необхідність впровадження медіації в цивільне судочинство та визначення готовності до її застосування. Запропоновано перспективні напрями і шляхи використання медіації в судовій системі України та в цивільному судочинстві зокрема, а також сформовано організаційні заходи із забезпечення розвитку медіації в діяльності суддів України. Ці розробки дозволять сформувати дієвий і популярний серед громадян інститут медіації, наповнений ефективними інструментами вирішення конфліктів у цивільному судочинстві.

Ключові слова: медіація, розвиток, судова система, цивільне судочинство, забезпечення, організація.

SUMMARY

Bovkun Eduard Mykhailovych. Mediation in the activities of judges: perspectives and ways of development. Qualifying paper. Kyiv. 2024. 116 p.

The presence of various problems in the resolution of conflicts and disputes in the judicial system and in the field of civil justice, the low popularity of the mediation procedure as an alternative option for reconciliation, ignorance of the possibilities of using the most appropriate instrument for the settlement of a specific dispute from a wide range of various options, insufficient legislative, organizational, material technical and methodological support for the implementation of the mediation procedure in the activities of judges testify to the relevance and necessity of solving these issues.

In the qualifying work, the essence of the mediation procedure was investigated, its existing models were analyzed from the point of view of their introduction to the domestic legal system, problematic aspects of the legislative regulation of judicial mediation in the civil process of Ukraine were identified. An analysis of the organization of the judicial system of Ukraine, taking into account its readiness to use mediation, was carried out, the functions and features of the interaction of mediators, judges and lawyers were studied. An assessment of the results of the judicial system of Ukraine from the point of view of the implementation of mediation procedures is provided. The necessity of introducing mediation into civil proceedings and determining the readiness for its application is substantiated. Prospective directions and ways of using mediation in the judicial system of Ukraine and in civil justice in particular are proposed, and organizational measures to ensure the development of mediation in the activity of judges of Ukraine are formed. These developments will make it possible to form an effective and popular among citizens mediation institute, filled with effective tools for conflict resolution in civil proceedings.

Key words: mediation, development, judicial system, civil justice, provision, organization.

ЗМІСТ

РЕЗЮМЕ/SUMMARY	3
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ МЕДІАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ	9
1.1. Сутність та значення медіації в діяльності суддів	9
1.2. Аналіз існуючих моделей медіації з позиції їх впровадження до вітчизняної правової системи	20
1.3. Проблемні аспекти законодавчого регулювання судової медіації в цивільному процесі України	31
1.4. Висновки до першого розділу	43
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ЇЇ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ	48
2.1. Аналіз функцій і особливостей взаємодії медіаторів, суддів та адвокатів	48
2.2. Дослідження результатів діяльності судової системи України з позиції впровадження медіаційних процедур	63
2.3. Обґрунтування необхідності впровадження медіації в цивільне судочинство та визначення готовності до її застосування	72
2.4. Висновки до другого розділу	80
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МЕДІАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ УКРАЇНИ	84
3.1. Перспективні напрями використання медіації в судовій системі України	84
3.2. Шляхи розвитку медіації в цивільному судочинстві	90
3.3. Забезпечення розвитку медіації в діяльності суддів України	95
3.4. Висновки до третього розділу	101
ВИСНОВКИ	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	110

ВСТУП

Актуальність дослідження. У світовій та європейській практиці у процесі вирішення конфліктів широко використовується процедура медіації, яка надає можливість вибору альтернативних способів вирішення спору, зберігаючи при цьому можливість звернення до суду. Проблема вибору оптимальної, найбільш припустимої моделі медіації з метою запровадження її у правову систему України тісно пов'язана з низькою популяризацією процедури серед громадян.

Протягом 25 останніх років впровадження медіації носило мінливий характер. Активність у цьому напрямі то збільшувалася, то зменшувалася залежно від впливу значної кількості факторів, у тому числі політичних і економічних умов життєдіяльності в державі, наявності цільових проектів, які фінансувалися міжнародними організаціями, функціонування медіаторських організацій, зацікавленості з боку державних органів влади у розвитку медіації. Не дивлячись на доволі довгий шлях розвитку, в сучасних науково-методичних, правових дослідженнях до теперішнього часу немає єдиного цілісного підходу до визначення сутності медіації, її оптимальної моделі використання в діяльності суддів і цивільному судочинстві зокрема, забезпечення стабільного розвитку і активного використання цієї процедури на практиці, що потребує більш детального дослідження цих питань.

В Україні процедура медіації лише починає поступово впроваджуватись та розвиватись, а одним із актуальних напрямків реалізації заявленого механізму в національному законодавстві виступає медіація в цивільному судочинстві. Адже саме цивільний процес, тобто процес розгляду цивільних справ, є однією із сфер, де медіація може активно застосовуватися та бути результативною й ефективною. Це пов'язано із певними особливостями цивільних справ, які: виникають із цивільних, житлових, трудових, сімейних, земельних відносин, тобто відносин, де зазвичай необхідним є налагодження

комунікацій та збереження подальших стосунків; відкриваються за ініціативою однієї сторони, а не державою, тобто сторони зацікавлені у вирішенні цього питання та добровільно прагнуть знайти взаємовигідне рішення; цивільні справи часто мають емоційну складову, яку неможливо або складно врахувати при виключно судовому розгляді та дослідження якої потребує додаткової комунікації між сторонами для більш детального з'ясування конфліктної ситуації, з метою її вирішення. Тож актуальним є активне впровадження процедури медіації у вітчизняну правову систему, практику функціонування судів та особливо цивільного судочинства.

Об'єкт дослідження – процес розвитку і впровадження медіації в діяльність суддів.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку і запровадження медіації в діяльність суддів.

Мета дослідження – розробка перспективних напрямів і шляхів розвитку медіації в цивільному судочинстві.

Завдання дослідження:

- з'ясувати актуальність проблеми відсутності використання процедури медіації у вітчизняній судовій практиці;
- визначити можливості та готовність до впровадження медіації у діяльність суддів;
- запропонувати перспективні напрями використання медіації в судовій системі України і шляхи розвитку медіації в цивільному судочинстві.

Методи дослідження. У процесі підготовки кваліфікаційної роботи було застосовано декілька загальнонаукових методів та спеціальних методів дослідження, таких як:

- аналізу і синтезу – для дослідження теоретичних аспектів медіації в діяльності суддів;
- порівняльного аналізу – для проведення аналізу функцій і особливостей взаємодії медіаторів, суддів та адвокатів, а також дослідження

результатів діяльності судової системи України з позиції впровадження медіаційних процедур;

- комплексний і системний підходи та метод узагальнення – для визначення перспективних напрямів і шляхів використання медіації в судовій системі України та для формулювання організаційних заходів із забезпечення розвитку медіації в діяльності суддів України.

Практичне значення розроблених рекомендацій полягає у тому, що розробка і практична реалізація напрямів і шляхів використання медіації в судовій системі України, а також організаційних заходів із забезпечення розвитку медіації в діяльності суддів України дозволять сформувати дієвий і популярний серед громадян інститут медіації, який буде наповнено ефективними інструментами вирішення спорів і конфліктів у цивільному судочинстві. Такий законодавчо врегульований та організаційно забезпечений процес медіації в діяльності суддів сприятиме швидкому вирішенню спорів у різних галузях права, у тому числі в цивільному судочинстві, мінімізуючи витрати часу і ресурсів учасників процесу та підвищуючи ефективність роботи, авторитет суду і органів державної влади у суспільстві загалом.

Основні положення кваліфікаційної роботи та результати дослідження можуть бути використані в діяльності суддів з метою створення необхідних умов і середовища для розвитку та забезпечення ефективного використання присудової медіації громадянами, швидкого, зручного та не надто емоційного вирішення спорів і конфліктів у цивільних справах та формування культури їх мирного врегулювання.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ МЕДІАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ

1.1. Сутність та значення медіації в діяльності суддів

Медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів на сьогоднішній день набуває все більшої популярності. Цей спосіб вирішення суперечок відрізняється від традиційного, оскільки залучає посередника, який тільки сприяє сторонам у вирішенні конфлікту, а не приймає рішення за них. Таким посередником виступає медіатор. Завданням медіатора є не висловлення власної думки або вирішення проблеми, а здійснення аналізу певної ситуації, що склалася, та надання допомоги учасникам процесу з комунікацією таким чином, щоб вони самостійно прийняли рішення для задоволення потреб та інтересів кожної зі сторін.

Загалом медіація як спосіб вирішення конфліктних ситуацій має тисячолітню історію. Серед учених-дослідників, які торкались у своїх напрацюваннях розгляду історичних аспектів медіації в Україні у тому числі можна назвати: Ю. Бауліна, І. Войтюк, А. Гірника, В. Гопанчука, Ю. Зазуляка, В. Землянську, Т. Кисельову, Н. Крестовську, В. Маляренка, Ю. Михайльського, Ю. Притику. Наукові дослідження вказують на те, що протягом історії існування конфліктів їхнє вирішення поділялося на три види: насильницьке, правове та примирне. Правове вирішення конфліктів включає в себе всі можливі способи захисту прав та інтересів і відновлення порушених прав та інтересів, які визначає закон. Зазвичай це судовий розгляд справи у встановленому законом порядку. Насильницьке вирішення конфлікту суперечить чинному законодавству (наприклад, кровна помста). Примирне вирішення конфліктів ґрунтувалось на зверненні до третьої сторони, яка може визначити проблему та допоможе вирішити її з урахуванням інтересів всіх

сторін. Наприклад, інститут проксенія в Стародавній Греції або вирішення суперечок рабинами в єврейській спільноті [70]. У таких випадках посередником могла бути особа, яка мала повагу та шану в суспільстві і була здатна конструктивно вести діалог.

Розвиток медіації в сучасному розумінні розпочався в англосаксонській правовій системі. Так, в 1946 році в США було засновано Федеральну службу медіації та примирення (FMCS). Перші справи, які розглядались в медіації, були пов'язані з сімейними суперечками, тобто з самого початку медіація була тісно пов'язана з цивільним процесом [38]. В континентальній правовій системі сучасна медіація з'явилась дещо пізніше. Проте на сьогоднішній день норми права про медіацію є присутніми в законодавчих документах багатьох європейських країн, зокрема цивільного і процесуального спрямування.

Офіційною датою появи медіації рахується 1976 рік, коли під час здійснення доповіді судді У. Бергера у процесі проведення Паундській конференції було констатовано крайнє незадоволення американського суспільства судовою системою та встановлено у якості виходу із цих обставин впровадження і використання альтернативних методів вирішення конфлікту. Також на цій конференції було заслухано професора Ф. Сандера з доповіддю про концептуальні положення «судочинства з багатьма варіантами», яка надавала можливість для осіб, які є сторонами конфлікту, обрати такий його спосіб вирішення, який веде не лише до суду.

Значною кількістю європейських народів, у тому числі німцями, поляками, а також українцями використовувалася традиційна практика, яка називалась «відновним правосуддям», що була започаткована кодексами звичаєвого права. На території Східної України ця традиція залишалася популярною до середини XIX сторіччя, а на території Західної України (особливо в межах Карпат і Прикарпаття) продовжувало діяти звичаєве право до 1939 р., впродовж до приходу радянської влади. Реалізовано було звичаєве право у роботі копних, зборових судів, організація яких відбувалася два рази

у рік, а участь у них приймало усе доросле населення (або лише чоловіки). Мета зборових судів – встановити справедливість і підтримка миру в громаді, тому примирення сторін було у пріоритеті [11].

В історії України найбільш вдалим прикладом примирного вирішення конфлікту можна назвати збори Запорізької Січі, де обговорення певних проблемних питань відбувалося до тих пір, поки всі присутні не дійдуть до спільного рішення [12, 70].

У практиці «дружнього судочинства» Галицької Русі, а також у інших землях, які належали Польській Короні, було помічено суттєву відмінність двох типів посередників (медіаторів) – арбітрів і суперарбітрів. Ці поняття стосуються двох різних процесів, які здійснювалися у мирових угодах (примиреннях). Арбітр вирішував конфлікти згідно чинних правових норм і у відповідності регламентованій судовій процедурі. Самим важливим є те, що арбітра наділяли правом на свій розсуд виносити вердикт, орієнтуючись під час прийняття рішення на приписи позитивного права. Арбітратор у своїй діяльності, у відмінності від арбітру, не стільки брав до уваги існуючі правові положення і процедуру, скільки керувався менш визначеними, але більш гнучкими термінами, як справедливість і взаємність [27].

Територією нашої країни XVIII сторіччя ширилися такі засади права як «Права, за якими судиться малоросійський народ». У цьому комплексі прав було зафіксовано два види примирення: при посередництві мирителів, що обирались сторонами («дружній суд»), а також без задіяння у посередництві мирителів. Мирителів сторони конфлікту визначали особисто. Виступати мирителями могли навіть представники місцевої влади. «Сторони спору» письмово надавали зобов'язання у разі не погодження зі встановленим рішенням не переслідувати мирителів. Рішення «дружнього суду» не повинно було розповсюджуватися поза вимог прохань сторін і бути суперечливим до справедливості й совісті та включати гарантії здійснення у вигляді застави або штрафів [53].

За радянських часів також користувалися альтернативними методами вирішення спорів, до того ж вони стосувалися різних сфер права. У сімейних справах і шлюбборозлучних процесах процедура досудового примирення була обов'язковою вимогою закону. Конфлікти між підприємствами також мали проходити обов'язкову досудову процедуру претензійного провадження перед передачею їх до Державного арбітражу. Трудові конфлікти розглядали спеціальні комісії, які формувалися членами трудового колективу і представниками адміністрації на підприємствах. Більша частина побутових спорів вирішувалася товарицькими судами [43].

Загалом виділялися певні процедури мирного вирішення суперечок в Україні в різний період часу, а саме: під час Київської Русі — братерство, замирення, цілування хреста; за часів Великого князівства Литовського - дружнє/приятельське правосуддя; у період Речі Посполитої — єдність; при Російській імперії - суди совісті, мирові угоди, посередництво; за Радянської України – мирні угоди [45].

Тобто бажання людей вирішувати певні види конфліктів за допомогою медіатора спостерігається протягом всього існування людства, що зумовлено функціями та перевагами медіації.

Проте зазначені вище процедури не можна повністю встановити як процедуру медіації у її сучасному трактуванні. Сучасна медіація має суттєві відмінності порівняно з традиційною. Верховенство цінностей суспільства робить сувору конфіденційність неприйнятною в традиційній медіації. Тут медіація може бути з публічною рисою характеру і зачіпати інтереси значно більшого кола зацікавлених сторін, включаючи членів сімей сторін спору [72].

Дослідивши історію розвитку примирювальних процедур на території сучасної України, можна проаналізувати розвиток саме процедури медіації. Медіація як метод вирішення спорів в незалежній Україні отримала початок тільки з 1990-х років ХХ сторіччя. Першим відбулося використання медіаційної процедури неурядовими організаціями, які виникли у 1994 році.

Упродовж 1995-1997 років на території більшості областей України почали впроваджувати медіацію перші організації з метою вирішення різних видів конфліктів: споживчих, господарських, трудових, сусідських, шкільних тощо. З 1997 року процедура медіації була використана цивільним судочинством у місті Одесі, що свідчить про здійснення даної процедури у співпраці з органами державної влади та її визнання.

З ціллю протистояння промисловим страйкам Уряд України у 1998 році за підтримки проекту, що фінансувався USAID, створив нове урядове агентство – Національну службу посередництва і примирення, яка була підзвітною тільки Президенту України і мала повноваження зі сприяння врегулюванню спорів у трудових колективах [61].

Першим великим медіаційним проектом в Україні варто назвати проект, який функціонував при фінансовій підтримці USAID (у 1997-1999 роках), в межах якого всією територією країни формувалися та почали свою роботу місцеві медіаційні центри, а також відбувалася підготовка медіаторів.

Суттєвим етапом розвитку процедур примирення в нашій країні можна назвати функціонування Українського центру порозуміння, який розпочав свою роботу з 2002 року. Цією установою здійснювалася робота з реалізації процесів медіації у кримінальному процесі. Відбувалася суттєва діяльність з використання відновного правосуддя. Українським центром порозуміння було сформовано 15 вітчизняних громадських організацій. Ця організація з 2012 року була перетворена на Інститут миру і порозуміння.

Варто згадати і про проекти, які були спрямовані на роботу із судами та суддями з позиції поширення моделі судової медіації. Цей рух розпочався у 1997 році, коли Донецька регіональна група медіації отримала грант від Фонду Євразія на розвиток програм медіації в пілотних судах міста Донецьк і Одеса. У 1997 році медіатори Одеської регіональної групи медіації першими на території колишнього Радянського Союзу стали медіаторами у справі, переданій із суду [61].

У 2008 році за підтримки Міжнародної фінансової корпорації (IFC, Група Світового банку) було створено Український центр медіації (УЦМ). У 2009 році Український центр медіації реалізував проект із передачі справ на медіацію з Дніпровським районним судом м. Києва.

Значним внеском у впровадження судової медіації в Україні можна назвати діяльність у рамках проектів, які здійснюються Європейською Комісією та Радою Європи: «Порядок добору та призначення суддів, їх навчання, притягнення до дисциплінарної відповідальності, розподіл справ та альтернативне вирішення спорів» у 2006-2007 рр. та «Прозорість та ефективність системи правосуддя в Україні» у 2008-2011 рр. Медіаційний компонент цих проектів був зосереджений на впровадженні судової моделі медіації. В рамках проектів було підготовлено суддів чотирьох судів у містах Біла Церква, Вінниця, Донецьк та Івано-Франківськ, які протягом 2010-2011 років займалися медіацією у справах.

Проект на основі підтримки Канадського національного судового інституту «Освіта суддів для економічного зростання» (2013-2016 рр.) дав можливість реалізувати спробу реалізації процедури врегулювання спору за участю судді, яка відбулася у двох пілотних адміністративних судах та одному суді загальної юрисдикції в містах Одеса та Івано-Франківськ.

Також слід зазначити проект USAID «Справедливе правосуддя» і фонд «Відродження», який функціонував у 2014-2015 рр. та засновувався на залученні медіаторів у вирішення суперечок у восьми судах Волинської області.

У 2014 році групою медіаторів було сформовано **Національну асоціацію медіаторів України**, яка наразі відстоює інтереси медіаційної спільноти. Сьогодні вже налічується більше 20 організацій медіаторів у різних областях країни [16].

У сучасній Україні офіційно інститут медіації з'явився відносно недавно. Верховною Радою було зареєстровано 12 законопроектів про

медіацію починаючи з 2010 року. Важливими питаннями імплементації медіації було створення механізму законодавчого регулювання процедури медіації шляхом прийняття Закону України «Про медіацію» в 2021 році [4], а також ознайомлення, інформатизація населення з особливостями цієї процедури та популяризація її як альтернативного способу вирішення конфліктів.

Не дивлячись на той факт, що медіація є альтернативою судовому розгляду спорів, вона також регулюється законодавством України, яке визначає механізм звернення до медіації, випадки та умови, в яких можливим є її застосування, а в яких ні, а також встановлює тих осіб, хто може бути медіатором.

Що стосується правового регулювання медіації в Україні, то враховуючи наявність профільного закону, в країні є певні законодавчі акти, в яких подекуди згадується процедура медіації. Перш за все слід згадати Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року, який зобов'язує центри безоплатної правової допомоги забезпечити доступ особи до медіації. Медіація як соціальна послуга регулюється Наказом Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892, яким затверджено Державний стандарт послуги соціальної медіації. У частині розвитку медіації як процедури, яка пов'язана із розглядом справ у суді, Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 було прийнято Концепцію удосконалення судоустрою щодо створення в Україні справедливого суду за європейськими стандартами. Акти, що регулюють відновне правосуддя, включають:

- «Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні», указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011;
- «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх», постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5;

- «Про використання примирних процедур у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню», наказ Генеральної прокуратури України від 1 серпня 2008 р.;

- «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», Закон України від 03.03.1998 № 137/98 ВР, де обумовлено вирішення спорів за участі посередників.

Таким чином, процедура медіації є відносно новою для України, але її впровадження базується на багаторічному досвіді застосування примирних процедур під час вирішення спорів. Сьогодні розвиток медіаційного руху продовжується, збільшується кількість людей, знайомих із процедурою медіації, які пройшли навчання медіаторським навичкам, існує певна кількість медіаторських організацій у багатьох куточках України.

Варто відмітити, що на протязі 25 останніх років використання медіації мало мінливий характер. Активність у цьому напрямі то збільшувалася, то зменшувалася залежно від впливу значної кількості факторів, у тому числі політичних і економічних умов життєдіяльності в державі, наявності цільових проектів, які фінансувалися міжнародними організаціями, функціонування медіаторських організацій, зацікавленості з боку державних органів влади у розвитку медіації.

Не дивлячись на доволі довгий шлях розвитку, в сучасних науково-методичних, правових дослідженнях до теперішнього часу немає єдиного цілісного підходу до визначення сутності медіації, що потребує більш детального дослідження цього питання.

Сам термін «медіація» з латинської означає «mediare», тобто – посередник. Медіація – загальноживаний міжнародний термін, що відповідає українському поняттю «посередництво». Серед визначених трактувань терміну медіація варто вказати такі [5]:

- це переговори за участю нейтрального посередника;

- це конфіденційний і добровільний процес, у процесі якого третя нейтральна сторона (посередник) допомагає конфліктуючим сторонам досягти взаємної згоди;

- це спосіб, на основі якого сторони управляють і контролюють процес і його результат за допомогою угоди, тобто ніщо не може бути вирішено без згоди сторін.

Медіація являє собою структурований процес, незалежно від його назви чи посилання на нього. За допомогою цього процесу дві або більше сторін у суперечці намагаються добровільно прийти до вирішення спору за підтримки медіатора [1].

Медіація – це діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників судового спору для самостійного врегулювання та вирішення спору сторонами [6].

Можна погодитися з таким визначенням: **медіація** – це переговорний процес, під час якого у вирішенні спору приймає участь нейтральна сторона – медіатор, який веде цей переговорний процес, вислуховує аргументи сторін і активно допомагає їм зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і сформувані власні рішення, які задовольняють усіх учасників переговорів [26].

У відповідності з українським законодавством, а саме Законом України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX, **медіацією** вважається позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, у процесі якої сторони разом з обраним ними медіатором намагаються запобігти виникненню або врегулювати вже існуючий конфлікт шляхом переговорів. До медіатора сторони можуть звернутись самостійно або за рекомендацією судді. Закон України «Про медіацію» визначає **медіатора** як спеціально підготовлену нейтральну, незалежну, неупереджену фізичну особу, яка проводить процедуру медіації. **Сторонами медіації** є фізичні особи (групи осіб) або юридичні особи, які звернулись до медіатора для вирішення конфліктної

ситуації. Медіація може застосовуватися у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних справах і справах про адміністративні правопорушення [4], проте більшість справ в медіації це господарські та цивільні.

Саме **цивільний процес**, тобто процес розгляду цивільних справ, є однією із сфер, де медіація може активно застосовуватися та бути результативною й ефективною. Це пов'язано із певними **особливостями цивільних справ**, які включають такі риси:

- виникають із цивільних, житлових, трудових, сімейних, земельних відносин, тобто відносин, де зазвичай необхідним є налагодження комунікацій та збереження подальших стосунків;

- відкриваються за ініціативою однієї сторони, а не державою, тобто сторони зацікавлені у вирішенні цього питання та добровільно прагнуть знайти взаємовигідне рішення;

- цивільні справи часто мають емоційну складову, яку неможливо або складно врахувати при судовому розгляді та дослідженні якої потребує додаткової комунікації між сторонами для більш детального з'ясування конфліктної ситуації, що розглядається.

Застосування медіації є поширеним явищем в цивільних справах, серед яких звернення саме до сімейної медіації є найбільш актуальним і затребуваним. Часто це справи, які стосуються дітей, тож медіатор обов'язково повинен знати і враховувати їхні інтереси також. В такому випадку медіація потрібна як доповнення до судового розгляду, оскільки суддя може вирішити справу по суті, але не може вплинути на існуючий конфлікт у родині. Особливості такої ситуації доцільно розглянути на окремих прикладах.

Так, в судовому рішенні Дніпровського районного суду в місті Києві по справі № 755/16177/16-ц щодо визначення місця проживання дитини зазначається: «Рекомендовано батькам малолітньої дитини використати

сімейну медіацію, щоб покращити конструктивну взаємодію між собою та вирішення питань, пов'язаних із визначенням місця проживання дитини, а також усвідомити власну відповідальність за фізичний і психічний розвиток дитини» [59].

Іншим прикладом є судові рішення Подільського районного суду у м. Київ по справі № 758/14687/18 про усунення перешкод у спілкуванні та вихованні дитини, визначення способу участі у вихованні та спілкуванні з дитиною зазначено: «Рекомендувати гр. ОСОБА_1 та гр. ОСОБА_2 використати процедуру сімейної медіації для покращення конструктивних відносин між собою з метою вирішення питань, пов'язаних із утриманням, вихованням і навчанням малолітніх дітей» [60].

Тож, враховуючи роль, значення, необхідність і практичні аспекти застосування медіації в діяльності суддів, у судових справах, можна прийти до висновку, що сімейна медіація рекомендується для того, щоб налагодити стосунки всередині сім'ї найчастіше у зв'язку з вихованням дитини.

Доволі частими є конфліктні ситуації і питання, які потребують врегулювання збалансованого спілкування з членами сім'ї, які не проживають з дитиною, або для обговорення конфліктних ситуацій у процесі виховання дитини. Вказані судові справи також свідчать про те, що медіатор повинен володіти широким спектром знань, умінь і навичок спілкування з людьми, у тому числі з дітьми, і на практиці може виконувати роль не тільки посередника у конфліктах, а і психолога або соціального працівника для сімей, які потребують співпраці з ним. Тож більш детального дослідження потребують також кваліфікаційні особливості медіатора у його порівнянні з суддею і адвокатом, що буде розглянуто в подальшому.

Варто зазначити, що у свою чергу цивільне процесуальне законодавство України сприяє залученню медіаторів до вирішення конфліктів. Так в частині 7 статті 49 Цивільного процесуального кодексу України зазначено право сторін примиритися, використовуючи процедуру медіації на будь-якому етапі

судового процесу [8]. Такий підхід законодавства є досить вдалим, оскільки дає можливість сторонам добровільно звернутись до медіатора, якщо під час судового процесу виникла така потреба. Обмеження періоду, коли сторони можуть звернутись до медіатора, може призвести до ускладнення процесу та позбавлення можливості мирного вирішення проблеми і врегулювання конфлікту.

Таким чином, спираючись на наведені вище положення можна зробити висновок, що у світовій та європейській практиці у процесі вирішення конфліктів широко використовується процедура медіації, яка надає можливість вибору альтернативних способів вирішення спору, зберігаючи при цьому можливість звернення до суду. Тож актуальним є активне впровадження процедури медіації у вітчизняну правову систему, практику функціонування суддів та особливо цивільного судочинства.

1.2. Аналіз існуючих моделей медіації з позиції їх впровадження до вітчизняної правової системи

У світовій практиці медіацію визначають як ефективну та дієву процедуру, за допомогою якої здійснюється необхідне і важливе забезпечення прав та законних інтересів людей. Досить гостро поставало питання офіційного та регламентного впровадження інституту медіації до вітчизняної правової системи України перед науковцями і органами державного управління з початку отримання незалежності країною. Початкові проекти реалізації медіації на практиці не дали очікуваного результату. До того ж і попит на приватну медіацію залишався також досить низьким. Проте зрозумілим є той факт, що формування або вибір необхідної моделі медіації для її впровадження в країні повинно відповідати особливостям правової

системи та наявним ресурсам, для того щоб бути концептуальним механізмом для вітчизняних спеціалістів з медіації.

Питання медіації виступають досить назрілими для обговорення в українському правовому оточенні. Все частіше технології альтернативного врегулювання конфліктів і спорів опиняються в центрі уваги науковців та практичних діячів. Ідеї впровадження в правову систему України інституту медіації підтримувалися та реалізовувалися значною кількістю науковців і спеціалістів. Подібного роду зацікавленість відповідає сьогоденним прагненням України інтегруватися до Європейського Союзу та швидше адаптувати своє законодавство до європейського [64].

Варто відмітити, що в науці питання теоретико-методичного дослідження положень медіації, а особливо моделей її реалізації на практиці розглядалися різними вітчизняними та зарубіжними вченими, до яких можна віднести, наприклад, таких: Н. Александер, А.В. Біцай, Н.В. Гордійчук, Г. Єрмоєнко, Г. Кохан, М.Я. Поліщук, Л. Ріскін, А. Рубаненко, Дж. Уінслейд, А.Й. Француз, А.С. Чуприс, Г. Шелехова та інші. Проте, незважаючи на досить значний рівень опрацювання досліджуваного аспекту, питання аналізу і вибору моделей медіації з існуючих на сьогодні, формування нових моделей та їх адаптація і впровадження до української правової системи до цього часу є актуальними і потребують свого вирішення.

Так, аналіз літературних джерел показав, що у різних країнах існують та використовуються на практиці різноманітні моделі посередницької діяльності, тобто медіації. Моделі медіації формують основу для визначення різних підходів до посередництва. Зрозуміло, що моделі медіації не можуть бути універсальними у застосуванні, проте, в той же час, вони виступають певним векторним і концептуальним орієнтиром для діяльності.

Як зазначено в [13], модель медіації потрібно розглядати як абстрактну теоретичну сутність, що відображає процедурну специфіку проведення медіації за допомогою характеристики таких основних компонентів: основ

звернення до медіації; рівня впровадження до державної правової, судової системи; виду переговорів між сторонами; техніки медіації посередника та рівня його компетенції під час проведення процедури. Загалом модель медіації показує сформовані, стандартизовані правила проведення визначеного виду медіації, а також характеризує та відображає мету, завдання, методики, порядок, техніки її проведення та потенціал повноважень медіатора.

Дослідження класифікації моделей медіації здійснює ряд корисних функцій, до яких можна віднести такі:

1) інформаційну, сутність якої полягає в тому, що аналізуючи моделі медіації можна отримати інформацію щодо різноманітних технік і прийомів медіації, які використовуються в діяльності медіатора, а також відслідкувати їх вплив на результат процедури медіації;

2) пізнавальну, яка дозволяє розглянути і розкрити процедуру медіації з правової і пізнавальної точок зору;

3) аналітичну, за допомогою якої можна провести порівняльний аналіз особливостей проведення та використання медіації в різних країнах і в різних сферах діяльності;

4) евристичну, направленість якої – зрозуміти закономірності виникнення, формування, розвитку та використання моделей посередництва.

Варто відмітити, що єдиного підходу до класифікації моделей медіації в науковому середовищі не існує. Найчастіше в зарубіжній практиці науковці виокремлюють декілька моделей медіації, проте чіткої різниці між ними не виявлено. До таких **найбільш часто вживаних моделей** відносяться види медіації, які є орієнтованими на вирішення проблем (класична модель), трансформаційна медіація, наративна медіація, фасилітативна медіація (заснована на розумінні), екосистемна медіація та оціночна медіація [64].

Розкриваючи класифікацію моделей медіації відповідно до **ролі та обсягу повноважень**, слід відмітити «Сітку Л. Ріскіна», в якій виокремлено певні ключові моделі медіації: оціночна модель з вузьким предметом,

оціночна модель з широким предметом, медіація сприяння з вузьким предметом, медіація сприяння з широким предметом [73]. У роботі відображено, що існують два основні параметри, що здійснюють вплив на медіацію, її сутність і хід, а саме:

1) роль медіатора (посередник має право здійснювати оцінку ситуації конфлікту, проводити консультації або допомагати сторонам спору у прийнятті оптимального рішення);

2) предмет медіації (вузький підхід, який виникає лише в межах спору; широкий – в ході медіації можуть бути розглянуті й інші спори, суперечки, що виходять за рамки вказаного).

В концепції метамоделей медіації, представленої Н. Александером в роботі [1] визначено два плани посередництва: план взаємодії та план втручання. Перший належить сторонам і характеризує обраний конкретний спосіб проведення медіації. Також автором виокремлено три **методи ведення переговорів**:

1) позиційні переговори, які направлено на взаємоприйнятне розподілення ресурсів, що здійснюється шляхом досягнення компромісу і базується на взаємних поступках;

2) інтеграційні переговори, у процесі яких приймаються більш нестандартні та творчі рішення і визначаються підходи у процесі медіації;

3) трансформаційні переговори, згідно з якими головним є не матеріальний результат, а трансформація відносин між сторонами у напрямі досягнення миру і взаємної поваги.

Разом з цим Н. Александер визначає власні критерії розподілу моделей медіації, а саме: **при взаємодії сторін у переговорному процесі за метою і обсягом повноважень медіатора в переговорах**. Так, було визначено шість моделей медіації:

- регулятивна медіація (позиційні переговори з можливою участю юридичних представників сторін);

- експертна медіація (наявним є значний рівень втручання медіатора в сутність конфлікту);
- традиційна медіація;
- медіація «мудрої поради»;
- фасилітативна медіація (формування медіатором найкращих умов для переговорного процесу);
- трансформативна медіація.

В роботі [74] Стіффек Ф. виокремлює три види медіації. Цей підхід до класифікації **заснований на взаємозв'язку розгляду конфлікту в суді і медіації** та визначає такі моделі медіації:

1) приватне посередництво, що абсолютно не залежить від судового розгляду і часто здійснюється без подальшого розгляду спору в суді;

2) медіація, яка виконується при участі судового органу, є ініційованою судом, проте її подальша реалізація відбувається без участі суду. Ця модель популярна у Сполучених Штатах Америки. Не дивлячись на те, що вся правова система цієї країни спрямована на добровільне вирішення більшості спорів у суді, існують випадки, під час яких суддею може бути відкладено судовий розгляд і надано пораду для сторін працювати з медіатором;

3) судове посередництво, тобто участь посередника в судовому процесі. Існує два види судової медіації: обов'язкова та добровільна. При обов'язковій медіації суддя припиняє слухання і дає сторонам час на взаємодію з медіатором. При такій моделі медіації сторони повинні спробувати досягти угоди про вирішення правового спору, брати участь у процедурі медіації, хоча передбачити певний результат у даному випадку неможливо. Добровільне судове посередництво дає сторонам право вибору методу врегулювання спору, суддя лише рекомендує звернутися до посередника, а самі сторони вже приймають остаточне рішення. Добровільне судове посередництво вдало впроваджено в словенській системі правосуддя та є дієвим на практиці.

Така досить значна кількість моделей медіації пов'язана з гнучкістю цієї процедури, оскільки відсутніми є суворі правила її проведення, а посередник до того ж може володіти будь-яким рівнем компетенції. Разом з тим, вибір моделі медіації, її процедури досить часто залежить від специфіки певного конфлікту або спору.

Щодо найпоширеніших моделей медіації, які зустрічаються у науковому просторі, варто перелічити наступні: стимулятивна медіація, оціночна медіація, трансформативна модель медіації, нарративна медіація. Більш детально їх сутність і характеристику наведено на рис. 1.1.

Таким чином, аналіз підходів до визначення моделей медіації показав, що вищенаведені моделі медіації безсумнівно мають досить суттєве значення для повноцінного становлення інституту медіації як альтернативного способу вирішення спорів в Україні. Саме через це доцільно дослідити актуальне питання, яке стосується визначення та впровадження до правової системи України певної медіаційної моделі.

Загалом за ступенем впровадження або інтеграції медіації до правової системи країни визначають такі моделі медіації:

1) **судова медіація (рекомендована)** – цей вид медіації більше пов'язаний із діяльністю судів, оскільки судді виступають як професійні медіатори і здійснюють медіацію безпосередньо в суді. Тож після направлення заяви до суду, суддя або інший працівник суду пропонує сторонам пройти процедуру примирення в суді. Медіацію за такою процедурою може виконуватися суддею, якого призначено відповідною заявою, або суддею-медіатором, якого було визначено при отриманні заяви. Якщо медіація при задіянні судді-медіатора не змушуватиме сторони приймати рішення у конфлікті, справа буде у подальшому розглядатися в судовому провадженні за однієї важливої умови, а саме - суддя, який проводить медіацію між сторонами, не може розглядати цю справу як професійний суддя. Така модель судової медіації встановлена в Норвегії та канадській провінції Квебек;

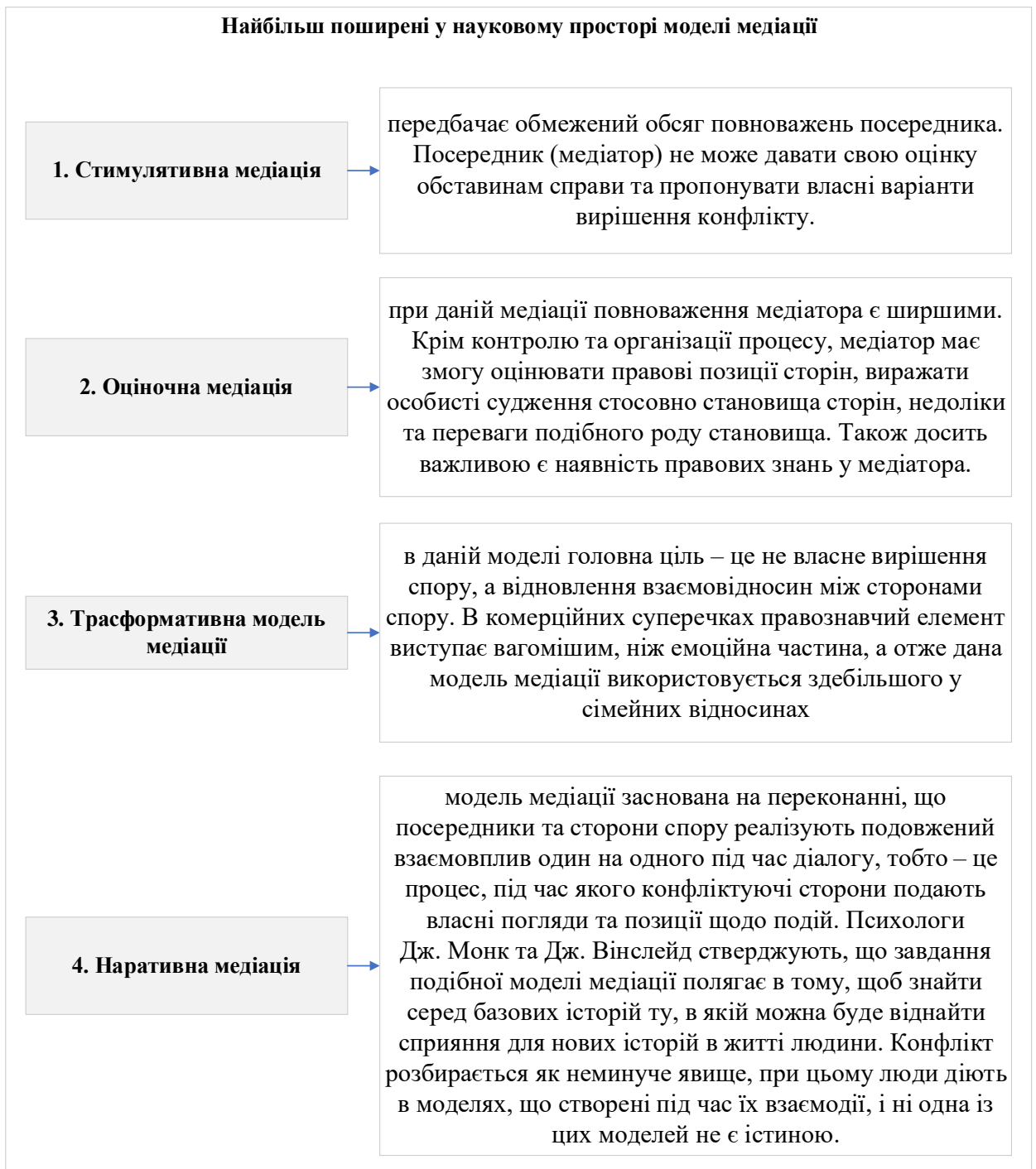

Рис. 1.1. Сутність і характеристика найбільш поширених у науковому просторі моделей медіації

Джерело: складено автором при використанні [26, 52, 64]

2) судова медіація (обов'язкова) – ця модель примирення надає право або можливість суду доручити сторонам виступати з посередником у спорі, з яким вони звертаються до суду.

Таким чином, встановлено, що існує дві основні форми судового посередництва:

- суд інформує або рекомендує сторонам здійснити врегулювання конфлікту через використання медіації (є характерною для Норвегії та Великобританії);

- існують обов'язкові регламенти, які зобов'язують суддю направити сторони на процедуру медіації, що є обов'язковим для них (досить поширена в США);

3) досудова медіація – така модель медіації здійснюється на основі використання обов'язкового посередництва для сторін на етапі до звернення до суду, як це організовано в Італії та Японії;

4) позасудова (приватна) медіація– це медіація, яку використовують сторони спору, незалежно від потреби чи бажання звернутися до суду з метою вирішення конфлікту між ними. Сторони погоджуються самі на вказану процедуру, самостійно обирають медіатора тощо [66].

Дослідження досвіду зарубіжних країн щодо використання медіаційних моделей, дозволило дійти висновку, що **найбільш поширеним** способом впровадження альтернативних методів узгодження конфліктів та спорів виступає використання та закріплення у функціонуванні на практиці **декількох моделей медіації одночасно**.

Варто відмітити, що наразі в Україні якоїсь конкретної, офіційно визначеної та встановленої регламентно медіаційної моделі не відстежується. Проте найбільш поширеним аргументом на користь впровадження інституту медіації в правову систему України виступає те, що вітчизняна судова система наразі не має потенціалу для ефективного та швидкого вирішення юридичних спорів. Серед причин варто у тому числі вказати і суттєву проблему з виконанням рішень, досить тривалий термін розгляду справ, а також наявність випадків некомпетентності або ж зловживань тощо. До того ж досить суттєвим чинником тривалості розгляду справ виступає навантаження, яке лягає на

одного суддю в Україні. Тобто такі обставини примушують шукати інші, більш ефективні, оптимізаційні варіанти вирішення спорів і конфліктів. Тож на сьогоднішній день, у тому числі не без активної участі та впливу міжнародних інституцій, процес запровадження процедури медіації знову активізувався. Відтак, на даний час прийнято Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 року [4], а також знаходяться на розгляді декілька законопроектів у сфері медіації, до яких відноситься регламентація процедури відновного примирення (медіації) як альтернативний кримінальному провадженню та судовому розгляду механізм реагування на правопорушення дітей. Саме з прийняттям Закону України «Про медіацію» такі законодавчі ініціативи у сфері кримінальної юстиції стосовно дітей можуть бути реалізовані належним чином. До того ж наразі Закон України «Про безоплатну правову допомогу» включає загальні положення, що передбачають надання особі допомоги із забезпечення доступу до процедури медіації. Водночас законодавчо механізм реалізації зазначеного положення у сфері безоплатної правової допомоги не визначено у зв'язку із відсутністю профільного закону щодо медіації і фактично доступ до такого виду послуг не здійснюється. Крім зазначеного, для системи надання безоплатної правової допомоги залишається вкрай актуальною потреба формування ефективної системи доступу громадян до медіації. Тому слід встановити необхідні обсяги надання такої допомоги, сформувані, відпрацювані та прийняті за основу правила, алгоритми й зручні механізми як для людей, так і для суб'єктів надання послуг медіації [51].

Звісно ж наближення та інтеграція дієвих положень і моделей медіації до української правової системи є звичайно позитивною подією, адже дасть можливість не тільки скоротити навантаження на судову систему і сприяти укріпленню іміджу й інвестиційної привабливості України, але й дозволить громадянам самостійно вирішувати проблеми, які виникають в їхньому житті або професійній діяльності, розвивати і трансформувати якість відносин та

підсилювати загальний рівень розуміння і прийняття інших осіб у нашому оточенні та суспільстві.

Крім того, що наближення медіаційної процедури до української правової системи є безсумнівно позитивним аспектом, доцільним і необхідним, також потрібно виважено підходити безпосередньо до самого методу її реалізації, щоб уникнути нівелювання цієї процедури.

Здійснюючи аналіз перспектив впровадження певної моделі медіації до правової системи України, необхідним є врахування наведених чинників та особливостей її застосування [64], які представлено на рис. 1.2.

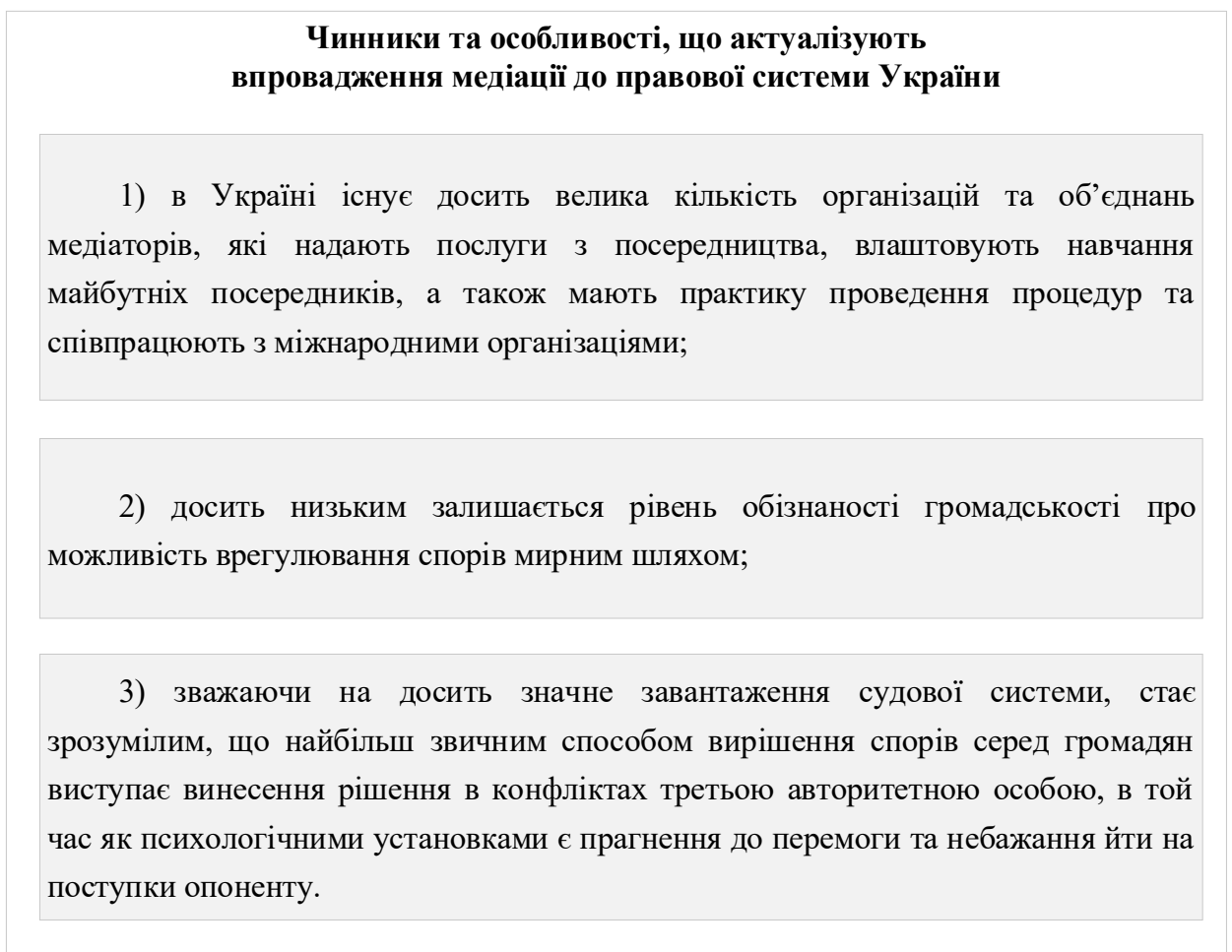

Рис. 1.2. Чинники та особливості, що актуалізують впровадження медіації до правової системи України

Джерело: складено автором при використанні [64]

Якщо брати до уваги вітчизняні особливості системи права, а також ступінь сприйняття інновацій в Україні, можна відмітити необхідність реалізації моделі судової медіації в правовій системі України [24].

Щодо вибору певної моделі медіації варто відмітити пропозицію Цувіної Т.А. у роботі «Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України». Автор розділяє медіацію на **досудову та присудову**. Досудова медіація проводиться без звернення до суду, а присудова – після звернення до суду і є інтегрованою в цивільний процес [65]. **Присудова (судова) медіація** поділяється на:

1) зовнішню судову медіацію, тобто суддя передає справу на розгляд приватному медіатору, який не є працівником суду. В такому випадку сторони самостійно обирають собі медіатора та оплачують його послуги;

2) внутрішню судову медіацію, суддя передає справу судді-медіатору або іншому працівнику суду, який має повноваження проводити медіацію. В такому випадку медіація може бути безкоштовною.

Варто відмітити, що близьким за значенням до присудової медіації є **інститут врегулювання спору за участі судді**, який не є судовим розглядом в традиційному розумінні та полягає у розгляді справи на закритих засіданнях за участі сторін з метою мирного врегулювання спору. Відповідно до ч.1 ст. 201 Цивільного процесуального кодексу України врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті [8]. Даний спосіб є чимось середнім між судовим розглядом та медіацією, проте варто зазначити про відсутність у такого судді спеціальних навичок медіації.

Інститут врегулювання спорів за участю судді є досить прогресивним методом приведення законодавства України у відповідність до стандартів Європейського Союзу, проте такого роду процедура не є класичною моделлю медіації та не користується достатнім попитом. Судді як професійні юристи згідно своїх повноважень володіють необхідною правовою та психологічною

підготовкою, мають досвід і компетенції врегулювання спорів, а також володіють комунікативними методиками і тактиками. Оскільки медіація вимагає принципово іншого порядку проведення, порівняно з судовим процесом, необхідною є організація професійного навчання суддів як теоретико-методичним, так і практичним засадам здійснення медіативної процедури. Судова медіація має напрацювання та потенціал щодо підвищення рівня обізнаності громадськості у процедурі медіації, що забезпечить підвищення потреб і попиту на здійснення посередництва приватними медіаторами або організаціями, що забезпечують її проведення.

У зв'язку з фактичним існуванням приватної медіації в Україні, можна відзначити, що необхідною є її правова регламентація на одному рівні з судовою, на основі встановлення вимог до приватних медіаторів, розробки стандартів проведення процедури медіації та здійснення контролю за якістю наданих послуг. Щодо присудової медіації варто впровадити та активізувати довготермінове співробітництво організацій медіаторів із судовою системою, що сприятиме інформаційному забезпеченню та обізнаності населення у альтернативних способах врегулювання спорів і конфліктів. Загалом офіційне визнання медіації правовими інститутами, наявність спеціального профільного законодавства, а також розробка механізмів організації впровадження медіації у практику функціонування судочинства, її активна реалізація державними інституціями і приватним сектором забезпечить підвищення довіри громадськості до використання медіативних процедур.

1.3. Проблемні аспекти законодавчого регулювання судової медіації в цивільному процесі України

Як вже відомо, у світовій та європейській практиці медіація набула широкого використання як один із методів альтернативного вирішення спорів

(конфліктів). Її ефективність неодноразово було доведено дослідженнями та практикою західних країн. В Україні процедура медіації, зокрема в цивільному судочинстві, лише починає впроваджуватись та розвиватись. Тому дане питання є актуальним і вимагає не тільки науково-методичного дослідження, а й відповідного нормативного регулювання.

Це питання досліджували чимало вітчизняних науковців-правників, зокрема: Н. Волкович, В. Гопанчук, С. Дяченко, В. Дудник, М. Жушман, Т. Крисань, Ю. Канарик, Ж. Мішина, О. Можайкіна, А. Пахомова, П. Пилипчук, Т. Цувіна, В. Цимбалюк, І. Факас, Р. Халфіна, Ю. Притика, Г. Устінова-Бойченко, В. Яковлев та інші.

Медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів в зарубіжних країнах вже давно є одним із дієвих механізмів позасудового вирішення спорів, але в Україні тільки починає поступово впроваджуватись та розвиватись. Процедуру медіації можна застосовувати практично при врегулюванні будь-яких спорів, у тому числі конфліктів цивільно-правового характеру. У зв'язку з цим медіація в цивільному судочинстві виступає одним із актуальних напрямів реалізації даного механізму в національному законодавстві.

Закон України «Про медіацію» (п. 4 ч. 1 ст. 1) дає визначення поняттю **медіація** – як позасудової добровільної, конфіденційної, структурованої процедури, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або вирішити конфлікт (спір) шляхом переговорів [4]. Про використання медіації при запобіганні виникненню або вирішенні цивільного конфлікту чи спору вказано в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про медіацію» [4]. В свою чергу, в Цивільному процесуальному кодексі України [8] мало приділено уваги можливості застосування медіаційної процедури, зокрема передбачено таке:

1) в ч. 7 ст. 49, яка стосується процесуальних прав та обов'язків сторін, згадується можливість сторін примиритися шляхом медіації на будь-якій стадії судового процесу;

2) в ст. 197, яка передбачає, що суд на підготовчому засіданні з'ясовує, чи бажають сторони позасудово врегулювати спір шляхом медіації;

3) в ст. 257 – як одна з підстав зупинення судом провадження у справі.

Визначено, що процедура медіації може бути використана до звернення сторін примирення до суду, замість звернення до суду, у процесі розгляду справи в суді та навіть на стадії виконання судового рішення, тобто на будь-якій стадії вирішення конфлікту чи спору.

Дудник В. та Дяченко С. при порівнянні процедур медіації та врегулювання спору за участі судді в роботі [25] відмітили, що судова практика свідчить, що медіація є більш ефективною, ніж звернення до суду. Крім цього, до судової форми захисту прав та інтересів звертаються все ж частіше. Якщо **порівнювати медіацію з врегулюванням спору за участю судді**, однією із вагомих відмінностей цих процесів є основна мета процедур:

- у медіації – це забезпечення інтересів сторін;
- у врегулюванні спору за участі судді – це визначення правових позицій сторін, досягнення консенсусу.

Процедура врегулювання спорів за участю судді (судове примирення), яка в теорії отримала назву судової медіації, є позитивною європейською практикою удосконалення діяльності судової влади та альтернативним способом вирішення конфліктів. Цей інститут було відображено в українському законодавстві на основі прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017 р. [2], яким було доповнено Цивільний

процесуальний кодекс главою 4 розділу 3 (статтями 201-205) [8]. Відповідні законодавчі зміни мають значний перелік переваг, серед яких варто виокремити:

- уникнення суттєвого судового формалізму;
- наміри підвищити довіру до судів;
- менша тривалість вирішення спору;
- власна відповідальність сторін конфлікту тощо.

Проте, не зважаючи на перелічені переваги, низка питань щодо правового закріплення процедури примирення та її здійснення у конкретному вигляді викликає певні дискусії у науковій сфері.

Слід зауважити, що на теоретико-методичному рівні досить детально розкриваються такі питання:

- 1) дослідження правової природи врегулювання спорів за участю судді (Т. Лежиєва, І. Татулич, М. Чабаненко);
- 2) проведення аналогій між вирішенням спору за участю судді та медіацією (Р. Гаврилюк, О. Можайкіна, А. Новосад, С. Ківалов, Л. Романадзе Ю. Сойка, Є. Фурса, С. Фурса та інші);
- 3) загальна характеристика принципів вказаного альтернативного методу вирішення спорів (М. Кахнова, В. Мамницький, Л. Остафійчук, В. Прущак, І. Татулич та інші);
- 4) визначення законодавчих засад, які присвячено даному питанню, передусім статей 201-205 Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) (А. Лесько, М. Поліщук, Ю. Розман, Л. Романадзе,) тощо.

При цьому певні питання, які стосуються визначення компетенції судді в процесі здійснення судового примирення, залишаються доволі дискусійними в науковій літературі та потребують додаткового дослідження, наприклад:

- узагальнення та нечіткість положень, що стосуються вирішення спору за участю судді, порівняно з нормами, присвяченими процедурі здійснення судового засідання;

- відповідність процедури проведення вирішення спору за участю судді (ст. 203 ЦПК) принципу неупередженості судді;

- належний рівень підготовки судді з позиції здійснення процедури судового примирення.

Варто зазначити, що суперечливість окреслених проблем перешкоджає збалансованому розвитку інституту судового примирення, що загалом є негативним для судової системи України.

Тож необхідним є дослідження проблемних аспектів законодавчого регулювання судової медіації в цивільному процесі України, а також формування пропозицій щодо усунення окреслених питань.

Процедура врегулювання спору за участю судді є відносно новим інститутом в законодавстві України, але досить вживаним та ефективним в зарубіжних країнах, зокрема цей інструмент примирення набув популярності в таких країнах як Австралія, Німеччина, Норвегія, Фінляндії, Болгарії, Хорватії, у деяких країнах Східної Європи Наприклад, країни-члени Європейського Союзу дотримуються Директиви № 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. «Про певні аспекти медіації в цивільних і господарських спорах», яка має на меті полегшити доступ до альтернативних методів вирішення спорів і сприяти мирному вирішенню спорів, заохочуючи використання медіації та забезпечуючи збалансоване співвідношення між медіацією та судовим розглядом. Ефективність її застосування підтверджується звітами Європейського парламенту та Ради [1].

За «концепцією трьох хвиль» розвитку, яку науково обґрунтував італійський процесуаліст Мауро Каппеллетті (80-ті роки ХХ століття), кожна країна в процесі розвитку правосуддя проходить три етапи реформ [44], вони взаємозалежні та взаємообумовлені, а основною їх метою є встановлення порядку безперешкодного відновлення справедливості для населення. Окремої уваги заслуговує третій етап, який передбачає запровадження

різноманітних процедур примирення для вирішення спорів між сторонами. З вищенаведеного можна зробити висновок, що запровадження в судову систему України альтернатив звичайному судочинству, зокрема врегулювання спору за участю судді, медіації, характеризує країну як таку, що досягла третього (найвищого) етапу розвитку судової системи відповідно до зазначеної концепції, що є досить позитивно. Вдосконалення визначених інститутів у подальшому є не просто потрібним, а необхідним, щоб розвиток судової системи не зупинявся.

Варто зазначити, що актуальність судової медіації для України підтверджено проведенням двох пілотних проектів за сприяння Європейської Комісії та Ради Європи: «Порядок добору та призначення суддів, їх навчання, притягнення до дисциплінарної відповідальності, розподіл справ та альтернативне вирішення спорів» у 2006-2007 рр., а також «Прозорість та ефективність системи правосуддя в Україні» у 2008-2011 рр. [54].

Незважаючи на поширеність за кордоном і підтвердження необхідності існування в Україні, сьогодні ця процедура не користується широкою популярністю серед українців. Так, за статистичними показниками, наведеними заступником начальника управління аналітико-правової роботи - начальником юридичного управління (IV) Верховного Суду Михайлом Шумилом на засіданні Міжрегіональної групи обласних рад з питань правосуддя, Реформи (РРРП) «Медіація у цивільних спорах» у 2019 році загалом було прийнято 50 рішень про врегулювання спору за участю судді, з яких лише у 12 справах сторони досягли примирення; у 2020 році кількість таких рішень зросла до 77, і лише у 22 справах досягнуто примирення [40]. Не дивлячись на те, що за 2020 рік показники вищі, ніж за 2019 рік, наведені дані свідчать про те, що цей інструмент врегулювання спорів не є поширеним, а отже, необхідно дослідити фактори, які зупиняють процес розвитку такого процесу в країні.

Можна припустити, що однією з основних причин низького попиту на судову медіацію є недостатньо чітке, часом суперечливе формулювання положень ЦПК щодо вирішення спорів за участю судді. Як зазначає суддя Верховного Суду А. Калараш, у главі 4 розділу 3 ЦПК (статті 201-205) містяться лише загальні правила розгляду спору за участю судді, які «залишають багато простору на дії та можливості примирення сторін, на відміну від формалізованої, чітко визначеної законодавцем судової процедури». Він також зазначає, що існуюча практика цивільного судочинства ускладнює популяризацію процедури примирення конфліктуючих сторін за участю судді [28].

Так, статті 201-205 ЦПК порушують комплекс проблемних питань. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 201 ЦПК відповідна мирова угода здійснюється за домовленістю сторін до початку розгляду справи по суті, однак із зазначеної норми не можна встановити, чи правомірна пропозиція про застосування зазначеного порядку є правом або обов'язком суду.

Не менш дискусійними є положення, наведені у ч. 4 ст. 203 ЦПК, відповідно до якої під час спільних засідань суддя вчиняє дії, спрямовані на мирне врегулювання спору сторонами, у тому числі може запропонувати сторонам можливий спосіб мирного вирішення спору. З іншого боку, ч. 6 ст. 203 ЦПК України забороняє судді давати сторонам правові консультації та рекомендації. Фактично той чи інший варіант врегулювання спору вже можна розглядати як надання правових рекомендацій. До того ж ні законодавча база, ні практика судочинства не дають офіційного визначення цих категорій та їх розмежування. Тобто, положення ст. 203 ЦПК можна визнати дискусійними. Як зазначив Мамницький В.Ю. та Кахнова М. Г., що «...пропозиції судді щодо можливих шляхів мирного вирішення спору, звернення уваги сторін на судову практику в подібних спорах є по суті наданням правової консультації» [39]. Через відсутність чітко визначеної процедури вирішення спору за участю судді важко встановити межу між мирним вирішенням спору та неюридичною

консультацією, що ставить суддю в невідгідне положення. Якщо передбачено чітку процедуру, так званий сценарій проведення судового засідання по суті, за яким суддя забезпечує об'єктивність процесу судочинства, то об'єктивність дій судді під час судової медіації оцінити складно. Таким чином, відсутність критерію об'єктивності не тільки призводить до неможливості судді ефективно виконувати покладені на нього завдання, але й може спровокувати порушення одного з основних принципів цивільного судочинства, а саме принципу неупередженості суду. Цей принцип розкривається через два критерії - суб'єктивний і об'єктивний. Суб'єктивний передбачає поведінку та переконання судді в певній справі. Об'єктивний критерій проявляється в діяльності судді, а саме – забезпеченні належних гарантій неупередженості. При цьому чіткого розмежування зазначених критеріїв немає. Таким чином, поведінка судді може не лише викликати певні підозри в учасників справи щодо його неупередженості, а й бути тісно пов'язаною з особистими переконаннями окремого учасника справи [46].

Тож можна вказати, що порушення принципу неупередженості судді є можливим за причини відсутності повної об'єктивності, тобто тієї самої чітко визначеної процедури медіації, яка характерна для судового розгляду справи.

Бондаренко-Зелінська Н. пропонує вирішити проблему неузгодженості положень ст. 203 ЦК через уточнення повноважень судді: не забороняти, а дозволяти йому надавати сторонам правові консультації та рекомендації, але лише під час спільних засідань [14]. Проте слід підкреслити, що внесення змін до зазначеної статті можливе за умови чіткого розуміння того, що мав на увазі та чим керувався законодавець, встановлюючи норми в такій редакції. Тому категорії «юридичні поради та рекомендації» та «пропозиції щодо мирного врегулювання спору» доцільно конкретизувати або в законодавчому порядку, або через вказівки Верховного Суду.

Не менш суперечливим є питання відповідного рівня навчання суддів судовій медіації. З наведеного випливає, що порядок вирішення спору за

участю судді та судові засідання істотно відрізняються один від одного. До того ж, правове регулювання процедури судового примирення є недосконалим, що фактично робить суддю бездіяльним. Коли сторони готові йти на мирне вирішення спору, це не говорить про те, що вони погоджуються йти на компроміс, адже правота власної позиції вже змусила їх звернутися до суду. Тож суддя має стати не тільки арбітром між сторонами, а своєрідним психологом, що є основою професії медіатора. Тобто, щоб застосувати судову медіацію, недостатньо бути хорошим суддею – необхідно ще й мати навички висококваліфікованого медіатора. Тож можна зробити висновок, що для того, щоб досліджений метод вирішення спорів був ефективним і полегшував тиск на суди, а не, навпаки, ускладнював їх роботу, потрібно розробити відповідну програму навчання суддів-медіаторів.

Так, Мамницький В. та Кахнова М. виказують сумнів у факті наявності достатньої кількості тренерів відповідної кваліфікації в Національній школі суддів України та необхідного обсягу ресурсів для одночасного централізованого навчання суддів в Україні. Науковці також зазначають, що «для успішного мирного вирішення справи суддя повинен проявляти відчуття чуйності, вміти добре комунікувати та допомагати сторонам у формуванні взаємодії. Не кожна людина здатна на це, навіть пройшовши спеціальну підготовку». Саме в неврахуванні особистих якостей кожного судді вчені вбачають незначну затребуваність процедури примирення суддів [39].

З огляду на вище наведене, вчені бачать вирішення проблеми в запровадженні та розвитку окремого інституту судді-медіатора, спеціальних реєстрів таких суддів, у здійсненні професійної освіти та проведенні ретельного відбору цих осіб, у обмеженні можливості поєднання проведення суддею процедур медіації з виконанням основних професійних обов'язків з метою запобігання негативному впливу на якість адміністрування правосуддя суддею [39 **Error! Reference source not found.**].

Загалом ця пропозиція є доречною та прогресивною, але в сучасних умовах існування судової системи в Україні потребує опрацювання та більш детальної організації. Питання в тому, що запровадження окремого інституту судді-медіатора передбачає впровадження в судах нової посади відповідно судді-медіатора, до компетенції якого входить безпосереднє вирішення судових спорів мирним шляхом. Проте статистика справ, що підлягають судовій медіації, все ще дуже низька. І якщо така тенденція збережеться, то поле діяльності судді-медіатора може бути замалим. При цьому визначальним у цьому питанні є те, що мирне вирішення спору є правом, а не обов'язком сторін, тому вірогідність ефективності цього інституту залежить від можливостей і готовності судової системи активізувати процедуру медіації в діяльності суддів.

Додатковим аргументом на підтримку сформульованого висновку виступає перевантаження судів в умовах дефіциту суддівських кадрів. Так, згідно з аналітичним оглядом даних про стан здійснення правосуддя у 2020 році, проведеним Державною судовою адміністрацією України, за даними судової статистики протягом 2020 року до місцевих та апеляційних судів надійшло майже 3675,9 тис. справ та матеріали до розгляду. Проте на кінець 2020 року кількість суддів місцевих та апеляційних судів, які мали повноваження розглядати судові справи, становила 4991 суддів. За даними Вищої ради правосуддя, нині в українському судочинстві не вистачає майже третини суддів. Станом на 11 червня 2021 року фактична чисельність суддів у судах України становить 5327 осіб проти визначеної 7304 суддів. Повноваження здійснювати правосуддя мають 4954 суддів. Вакантними залишаються 1977 посад суддів [40].

З наведеного випливає, що дефіцит суддівських кадрів підвищує необхідність запровадження інституту судді-медіатора, на доцільності реалізації якого наголошують сучасні вчені. Тобто питання браку суддів у судах є актуальним і потребує вирішення.

У контексті вищенаведеного питання слушною є думка, що процедура судової медіації здатна знизити навантаження на суддів в умовах сучасного стану розвитку цього інституту в Україні. Проте, по-перше, для ефективного функціонування судової медіації судді необхідні певні навички та знання, що потребує певного часу для навчання та систематичного підвищення кваліфікації. Навіть коли в майбутньому навчання проводитиметься виключно для суддів-медіаторів, до обов'язків яких не входить судовий розгляд справ, то ці особи все одно повинні бути суддями. В іншому випадку йтиметься про позасудову медіацію. По-друге, використання процедури не означає вирішення спору. А тому можливим є подальше проведення судового засідання. По-третє, необхідний індивідуальний підхід до кожної особи, що потребує спеціальних психологічних навичок.

Тож можна визначити окремі шляхи удосконалення законодавчих положень з позиції встановлення компетенції судді щодо проведення судової медіації [11]:

- уточнення, чи є пропозиція щодо застосування вказаної процедури правом суду чи обов'язком (ч. 2 ст. 201 ЦПК);

- конкретизація термінів «юридичні поради та рекомендації» та «пропозиції мирного вирішення спору» в ст. 203 ЦПК або законотворчим способом, або через вказівки Верховного Суду для уникнення необ'єктивності відповідної процедури та, як наслідок, запобігання порушення принципу неупередженості суддів.

У процесі дослідження також встановлено, що проблема браку суддів у судах є обмеженням в активізації інституту судді-медіатора, на доцільності якого наголошують вчені-правознавці.

Проте виникає логічне запитання, яка ефективність процедури медіації та навіщо вона потрібна судовій системі. Її значення важко переоцінити, адже медіація сприяє підвищенню та покращенню рівня правової свідомості громадян, доступу до правосуддя, частки добровільно виконаних рішень,

довіри до судової системи, якості здійснення правосуддя. А також це дозволяє зменшити навантаження на суддів, терміни розгляду справ, відсоток оскаржених рішень, судові витрати, негативне емоційне навантаження на сторони та суд, напругу в суспільстві [41].

Зважаючи на ефективність такого альтернативного способу вирішення конфліктів (спорів) як медіація, постала потреба в запровадженні його у вітчизняне законодавство. І незважаючи на те, що медіація ще не є популярною серед українців, потреба у відповідному закріпленні та законодавчому врегулюванні процедури медіації, зокрема, у цивільному судочинстві, навпаки, тільки зростає.

Одним із значущих етапів до її запровадження в Україні стало прийняття Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року, який визначив правові основи медіації, її порядок та статус медіатора. Варто зазначити, що Цивільний процесуальний кодекс належним чином не регулює процедуру медіації, що потребує внесення змін та доповнень до цього кодифікованого акту.

Закон України «Про медіацію» та Цивільний процесуальний кодекс мають певні зауваження, а саме:

1. Зауваження до Закону України «Про медіацію»:
 - відсутність можливості виконання медіації декількома медіаторами;
 - відсутність кінцевих термінів проведення медіації;
 - доволі розмиті та занадто узагальнені вимоги до медіаторів [23];
 - відсутність формулювання функцій медіатора;
 - відсутність типового порядку (регламенту) проведення медіації;
 - відсутність положень і вимог щодо належного забезпечення (інформаційного, організаційного, методичного, матеріально-технічного тощо) процедури здійснення медіації.

2. У Цивільному процесуальному кодексі України потрібно було б передбачити медіацію в цивільному судочинстві через виділення певної глави

чи статей із вирішення спорів (конфліктів) на основі медіації, тому що є потреба конкретизувати положення Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей цивільного судочинства. Зокрема, в кодексі можна вказати процесуальний статус медіатора, а саме, його права та обов'язки, вимоги до нього, в тому числі, щодо кваліфікації та спеціальної підготовки. А також основні поняття медіації, процесуальний порядок здійснення, договір як результат процедури та відповідальність за втручання органів державної влади, юридичних і фізичних осіб у функціонування медіатора у процесі підготовки і проведенні медіації [15].

Загалом варто зазначити, що все більшої популярності набирають альтернативні способи вирішення конфліктів (спорів), зокрема, медіація. Її ефективність неодноразово підтверджена досвідом, дослідженнями і практикою зарубіжних країн. І хоча процедура медіації в Україні тільки починає поступово використовуватися та розвиватися, медіація в цивільному процесі є одним із актуальних напрямків запровадження цього механізму в національне законодавство. На даний час процедура медіації недостатньо врегульована законодавством України, у зв'язку з чим виникає необхідність зміни та доповнення положень Закону України «Про медіацію» та Цивільного процесуального кодексу України з урахуванням пропозицій науковців, юристів та потреб сучасного суспільства.

Висновки до першого розділу

Визначено сутність та встановлено значення медіації в діяльності суддів. Досліджено історію виникнення і розвитку процедур мирного врегулювання спорів та медіації у світі, а також на території сучасної України. Детально проаналізовано розвиток медіації в незалежній Україні, вперше запровадження якої розпочалося з 1994 року. Встановлено, що впровадження саме судової медіації було здійснено в межах міжнародних європейських

проектів починаючи з 2006 року. У 2014 році було створено Національну асоціацію медіаторів України, яка нині відображає інтереси спільноти медіаторів.

Встановлено, що медіація є відносно новою процедурою в Україні, але її використання базується на багаторічному досвіді застосування процедур примирення під час врегулювання спорів. Сьогодні розвиток медіаційного руху продовжується, зростає кількість людей, знайомих із процедурою медіації, які пройшли навчання медіаторським навичкам, у багатьох куточках України існує певна кількість медіаторських організацій. Протягом останніх 25 років впровадження медіації мало стрибковий характер. Активність у цьому напрямку то посилювалася, то зменшувалася під впливом численних факторів, зокрема політичних і економічних обставин в державі, наявності цільових проектів, які фінансувалися міжнародними організаціями, діяльності організацій медіаторів, зацікавленості у розвитку медіації з боку державних органів влади.

Встановлено, що термін «медіація» з латинської «mediare» означає – посередник. Медіація – є загальнозживаним міжнародним поняттям, який відповідає українському поняттю посередництво. Медіація - це переговорний процес, коли у вирішенні спору бере участь нейтральна сторона - медіатор, який веде переговорний процес, вислуховує аргументи сторін і активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і досягти своїх власних рішень, які задовольняють усіх учасників переговорів.

Відповідно до українського законодавства медіація є позасудовою добровільною, конфіденційною, структурованою процедурою, під час якої сторони разом з обраним ними медіатором намагаються запобігти виникненню або врегулювати вже існуючий конфлікт шляхом переговорів.

Медіація може використовуватися у адміністративних, господарських, цивільних, трудових, сімейних справах і справах про адміністративні правопорушення, проте більшість справ в медіації це господарські та цивільні.

Саме цивільний процес, тобто процес розгляду цивільних справ, є однією із сфер, де медіація може активно застосовуватися та бути результативною й ефективною. Застосування медіації є поширеним явищем в цивільних справах, серед яких звернення саме до сімейної медіації є найбільш актуальним і затребуваним.

Встановлено, що модель медіації виступає абстрактною конструкцією, яка відображає певні характеристики і особливості конкретного виду медіації: мету, завдання, порядок проведення, а також, основні методики процедури; обсяг прав та роль посередника; вимоги до професійних вмінь посередника. Найбільш розповсюдженим у теорії та практиці виявився розподіл медіації на позасудову, присудову та судову.

Проблема формування вибору найбільш оптимальної моделі медіації для використання у правовій системі України досить тісно пов'язана із популяризацією процедури серед громадян. Прийняття Закону «Про медіацію», створення відкритих реєстрів медіаторів і суддів-медіаторів, а також реалізація процедури обов'язкової медіації у певних категоріях спорів дозволяє в повній мірі адаптувати всі три моделі медіації до правової системи України.

Звичайно, використання медіації в Україні безперечно є позитивним процесом, оскільки воно не тільки знизить тиск на судову систему, сприятиме покращенню іміджу України та її інвестиційної привабливості, але також дозволить громадянам відчувати, що вони самостійно можуть вирішувати проблеми, які виникають у їхній життєдіяльності, змінювати якість стосунків і підвищувати загальний рівень розуміння та прийняття інших у оточуючому суспільстві.

Проведено аналіз моделей медіації та можливостей їх наближення до правової системи України. Визначено, що в різних країнах використовуються різноманітні моделі медіації, які продукують засади для формування різних підходів до посередництва, а також їх взаємозв'язків один з одним. Моделі

медіації не претендують на універсальність застосування та разом з тим є концептуальним орієнтиром у здійсненні діяльності у цій сфері. Розглянуто критерії, за допомогою яких класифікуються моделі медіації. Аналіз різноманітних літературних джерел дозволив виявити, що у науковому просторі немає єдиного підходу до класифікації моделей медіації. Як правило, у зарубіжній практиці вчені зосереджують увагу на кількох моделях посередництва, між якими чіткої різниці не простежується.

Визначено, що найпоширенішим аргументом на користь впровадження інституту медіації в правову систему України є неспроможність вітчизняної судової системи ефективно та швидко вирішувати судові спори. Також серед причин можна назвати серйозну проблему з виконанням рішень, досить тривалий розгляд справ, а також випадки некомпетентності чи зловживань тощо. Водночас навантаження на одного суддю в Україні досить велике, що є вагомим фактором щодо тривалості розгляду справ.

Встановлено, що на етапі впровадження медіації до правової системи України найголовнішим питанням є вибір найбільш доречної моделі медіації, яка характеризується рівнем спорідненості із судовим процесом. Наголошено на факторах, що впливають на закріплення та імплементацію певного виду медіації в правову систему України. Висловлено пропозиції щодо можливості зближення, а також подальшого вдосконалення сприятливих моделей медіації в сучасних умовах розвитку громадянського суспільства. Тому вказується, що наразі офіційно визначеної моделі медіації в Україні немає. Звертаючись до досвіду зарубіжних держав, можна встановити, що найпоширенішим варіантом реалізації альтернативних методів вирішення конфліктів і спорів є закріплення на практиці одночасно кількох моделей медіації, які можуть бути використані і в Україні.

Встановлено, що дефіцит суддівських кадрів перешкоджає появі інституту судді-медіатора.

В Україні тільки починає поступово впроваджуватися та розвиватися процедура медіації. Медіація в цивільному судочинстві виступає одним із актуальних напрямків адаптації цього механізму до національного законодавства. На даний час процедура медіації недостатньо врегульована законодавством України, у зв'язку з чим виникає необхідність зміни та доповнення положень Закону України «Про медіацію» та Цивільного процесуального кодексу України з урахуванням внесених рекомендацій учених, юристів та сучасних потреб суспільства.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ЇЇ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ

2.1. Аналіз функцій і особливостей взаємодії медіаторів, суддів та адвокатів

У відповідності до статті 4 Закону України «Про медіацію» діяльність медіатора базується на таких принципах [4]:

- добровільності;
- конфіденційності;
- нейтральності;
- незалежності;
- неупередженості.

Принцип добровільності (стаття 5 Закону України «Про медіацію») означає те, що сторони самостійно вирішують чи звертатись до медіатора, це їхнє право, а не обов'язок. Також цей принцип включає можливість відмовитись від участі в процесі медіації на будь-якому етапі як сторін медіації, так і медіатора, а кінцеве рішення приймається за згодою усіх сторін. Гарантією виконання рішення є також їхня добровільна згода.

Принцип конфіденційності (стаття 6 Закону України «Про медіацію») це одна із причин, чому сторони цивільного конфлікту звертаються саме до медіаторів, а не суду. Цивільні справи зазвичай пов'язані із особистою інформацією та міжперсональними конфліктами, факти та обставини яких сторони хотіли б зберегти в секреті. Медіатор та всі учасники медіації зобов'язані не розголошувати будь-яку конфіденційну інформацію, отриману в процесі медіації. Конфіденційною інформацією в такому випадку є інформація, отримана під час підготовки медіації, обставини конфлікту,

обговорення між сторонами, результати медіації. Також медіатор не може бути опитаний у суді як свідок стосовно інформації, яку він отримав при виконанні своїх професійних обов'язків. Якщо спір не врегульовано шляхом медіації, справа може передаватись до суду. В зв'язку із зазначеним принципом конфіденційності, суддя не знатиме про умови мирної угоди та обставини, які було встановлено під час процесу медіації. Медіатор несе відповідальність у разі порушення принципу конфіденційності.

Принципи нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора (стаття 7 Закону України «Про медіацію»). Варто відмітити, що медіатор має бути нейтральним по відношенню до сторін медіації та незалежним від їх впливу, а також будь-яких органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб та всіх інших юридичних і фізичних осіб, організацій, установ, підприємств. Медіатор має бути також неупередженою особою, тобто тією, що не має зацікавленості у конфлікті або попередньої хибно сформованої думки про учасників медіації, він не знайомий зі сторонами і не має ніякої вигоди від результату, отриманого в ході медіації, здатний допомогти сторонам конфлікту (спору) здійснити комунікацію, досягти порозуміння та провести переговори.

Принципи медіації, як видно, закладають функціональні обов'язки та вимоги до медіатора. Також варто більш детально дослідити статус медіатора, який включає: вимоги до самих медіаторів та їх підготовки, права і обов'язки медіаторів, їх норми професійної етики і відповідальність. Наглядно карту статусу медіатора з деякими характеристиками, пов'язаними з його функціональними обов'язками, наведено на рис. 2.1.

Із карти статусу медіатора, зображеної на рисунку, можна відстежити положення, які відносяться у тому числі до функцій медіаторів, особливо це стосується їх встановлених обов'язків.

Карта статусу медіатора

Вимоги до медіатора:

1. Медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном.
2. Медіатором не може бути особа, яка має судимість, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або недієздатна особа.
3. Сторони медіації, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та підпорядкування, громадські об'єднання можуть встановлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони залучають або послугами яких користуються, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду тощо.
4. Об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, можуть встановлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони включають до своїх реєстрів, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду.

Підготовка медіаторів:

1. Базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок.
2. Підготовку медіаторів здійснюють суб'єкти освітньої діяльності.
3. Підготовка медіаторів, крім базової, може включати спеціалізовану підготовку відповідно до програм навчання, розроблених суб'єктами освітньої діяльності.
4. Після проходження базової та/або спеціалізованої підготовки та підтвердження набутих компетентностей видається відповідний сертифікат.
5. Суб'єкти освітньої діяльності, що здійснюють підготовку медіаторів, ведуть реєстри своїх випускників, в яких зазначаються необхідні відомості про них.

Права медіатора:

1. Медіатор має право:
 - 1) самостійно визначати методику проведення медіації, за умови дотримання вимог закону, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора;
 - 2) отримувати від сторін конфлікту (спору) інформацію про такий конфлікт (спір) в обсязі, необхідному та достатньому для проведення медіації;
 - 3) на відшкодування витрат, здійснених для підготовки до медіації та її проведення, а також на оплату послуг за здійснення заходів з підготовки до медіації та/або її проведення у розмірі та формі, передбачених договором про проведення медіації, правилами проведення медіації або законодавством;
 - 4) збирати та поширювати знеособлену інформацію про кількість, тривалість та результативність проведених ним медіацій;
 - 5) відмовитися від участі в медіації.
2. Медіатор може надавати послуги з медіації на платній чи безоплатній основі, за наймом, через суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, через об'єднання медіаторів або індивідуально.

Медіатор проводить медіацію індивідуально як фізична особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, або як фізична особа-підприємець.

Обов'язки медіатора:

1. Медіатор зобов'язаний:
 - 1) здійснювати підготовку до медіації та її проведення відповідно до профільного Закону, правил проведення медіації та кодексу професійної етики медіатора;
 - 2) під час підготовки до медіації надавати сторонам конфлікту (спору) для ознайомлення кодекс професійної етики, якого він дотримується у своїй діяльності;
 - 3) не розголошувати інформацію, яка стала йому відома під час підготовки та проведення медіації;
 - 4) повідомляти сторони медіації до початку та під час проведення медіації про особисті обставини, відносини медіатора з однією із сторін медіації в будь-якій сфері, крім медіації, про конфлікт інтересів, які можуть викликати обґрунтований сумнів у його нейтральності, незалежності та неупередженості;
 - 5) припинити проведення медіації у разі виникнення суперечності між особистими інтересами та обов'язками медіатора, яка може вплинути на його нейтральність, незалежність та неупередженість під час проведення медіації, а також за наявності інших обставин, що унеможливають його участь або вимагають припинення його участі в медіації;
 - 6) інформувати сторони та інших учасників медіації про їхні права та обов'язки, принципи і правила проведення медіації, структуру процедури медіації, можливість отримання консультацій у відповідних спеціалістів (експертів), наслідки укладення договору про проведення медіації та/або угоди за результатами медіації в письмовій чи усній формі, а також про свій професійний досвід та компетенцію;
 - 7) керувати процедурою медіації.

Рис. 2.1. Карта статусу медіатора

Джерело: розроблено автором за [4]

Крім вищенаведених аспектів, до функціональних обов'язків медіатора можна віднести певні регламентовані законодавством **обмеження у його діяльності**, які в обов'язковому порядку необхідно враховувати у процесі здійснення медіації:

- 1) медіатор в одному конфлікті (спорі) має виконувати тільки свою функцію у не суміщати її з функцією іншого учасника процедури медіації;
- 2) медіатор не повинен давати рекомендації та консультації сторонам процесу щодо прийняття ними рішення по суті конфлікту;
- 3) медіатор не має права самостійно приймати рішення за результатами вирішення конфлікту (спору) між сторонами медіації;
- 4) медіатор не може виконувати функції представника або захисника певної сторони у досудовому розслідуванні, судовому, третейському чи арбітражному провадженні у конфлікті (спорі), де він був чи виконує обов'язки медіатора.

Для більш конкретного встановлення **типових функцій** медіаторів варто розглянути поетапно весь процес проведення медіації. Законодавчо регламентовано та відображено у розділі III Закону України «Про медіацію», що проведення медіації включає:

- 1) етап підготовки до медіації;
- 2) порядок проведення медіації та підстави до її припинення.

Процедура підготовки до медіації в законі детально прописана. Вона включає досить об'ємний перелік процесів. Це проведення зустрічей сторонами конфлікту та медіатором, збір необхідної інформації, документів та обмін ними для прийняття рішення всіма учасниками конфлікту (спору) про участь у медіації. Всі перелічені дії можна справедливо віднести до основних функцій медіаторів.

Проте порядок проведення медіації детально у законі не розкрито, вказано лише, що здійснення медіації медіатором (медіаторами) має проводитись на основі вимог, які вказані у законі, договорі про проведення медіації, у правилах проведення медіації та за нормами професійної етики

медіатора. А у правах медіатора відмічено, що він може на свій розсуд обирати методику проведення медіації і використовувати її при дотриманні вимог законодавства та інших нормативних документів у сфері медіації (її правил проведення і норм професійної етики медіатора). Таким чином, більш детального законодавчого формулювання та характеристики потребує порядок (процедура) проведення медіації. У тому числі з метою визначення типових функцій медіаторів на цьому етапі медіації.

В літературних джерелах пропонуються альтернативні, більш деталізовані варіанти етапів проведення медіації. Так, у статті [38, с. 96] відмічено, що **медіація** в цивільному процесі зазвичай складається із **чотирьох етапів**:

- 1) підготовка до медіації;
- 2) вступна стадія (з'ясування ситуації);
- 3) обговорення проблеми та робота над пошуком її вирішення;
- 4) вирішення спору, укладення угоди та підбиття підсумків.

Більш детально характеристику вищенаведених етапів проведення медіації наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Характеристика етапів проведення медіації

Назва етапу проведення медіації	Мета етапу медіації	Характеристика етапу медіації
1	2	3
1. Підготовка до медіації	Мета 1 етапу – знайомство та формування довіри між сторонами та медіатором.	Перший етап медіації, підготовка, розпочинається з моменту звернення сторін до посередника з метою вирішення проблемної ситуації. На цьому етапі медіатор розповідає всім учасникам медіації про те, як вона відбуватиметься, підписується договір, назначає

1	2	3
		час і місце для зустрічі, отримує згоду на медіацію, відповідає на питання.
2. Відкриваюча або вступна стадія	Мета 2 етапу – формулювання обставин конфлікту та інтересів сторін.	Другий етап включає в себе вислуховування сторін, збір необхідної інформації, з'ясування причин спору, інтересів сторін та мотивації конфлікту. Медіатор має задавати питання для більш детального з'ясування ситуації.
3. Обговорення проблеми та робота над пошуком її вирішення	Мета 3 етапу – здійснення роботи над вирішенням конфлікту, формулювання ідей вирішення конфлікту.	На третьому етапі медіатор разом із сторонами мають працювати над вирішенням конфлікту на основі отриманої інформації та відповідей на питання.
4. Вирішення спору, укладення угоди та підбиття підсумків.	Мета 4 етапу – визначення оптимального варіанту вирішення конфлікту, формування угоди	Заключний етап у разі успішної медіації має складатись із вирішення спору та укладення угоди. Сторони мають обрати варіант, який найбільше відповідає бажаному ним результату, сформулювати його письмово у вигляді угоди та підписати. Угода має містити перелік дій, які сторони мають вчинити або утримуватись від вчинення, для забезпечення обраного ними вирішення конфліктної ситуації.

Джерело: складено автором на основі [48, с. 12-13].

Кожен з етапів проведення медіації, представлених у таблиці, має свої цілі, досягнення яких необхідне для переходу до наступного етапу. Враховуючи законодавчі положення про проведення медіації, в яких чітко не представлено етапи медіаційного процесу та запропоновані в літературних

джерелах альтернативні, більш деталізовані варіанти здійснення медіації залишається відкритим питання щодо уніфікації процедури медіації та закріплення у вигляді змін Закону України «Про медіацію». Це може допомогти сторонам медіативної процедури більш коректно і зрозуміло сформулювати очікування від майбутньої медіації та зробити процес значно прозорим. Варто зазначити, що на практиці підходи до проведення медіації можуть відрізнятися залежно від особливостей справи, тому не існує лише одного вірного варіанту процесу. Проте має бути встановлений типовий (базовий) поетапний механізм (процес) проведення медіації. Який можна було б брати за основу для використання з внесенням певних змін або доповнень залежно від обставин.

Встановлені етапи проведення медіації дозволили визначити функції медіатора, які у Законі України «Про медіацію» не прописані окремо.

На медіатора покладається **низка важливих функцій**:

- 1) перш за все, медіатор керує та управляє процесом ведення переговорів між сторонами;
- 2) виявляє інтереси, потреби, бажання сторін та й загалом аналізує конфлікт (спір);
- 3) медіатор розглядає варіанти вирішення спору, забезпечує зворотний зв'язок, перевіряє, наскільки вимоги сторін узгоджуються між собою і наскільки вони є реалістичними та можливими для виконання.

Більш наглядно функції медіатора наведено на рис. 2.2.

Варто зауважити, що запобігання чи врегулювання конфлікту між сторонами відбувається не тому, що медіатор безпосередньо вирішує спір або пропонує можливі варіанти його вирішення. Роль медіатора полягає в тому, що він як посередник допомагає сторонам порозумітися, почути та зрозуміти потреби одне одного в мирній та спокійній атмосфері, що й дозволяє сторонам дійти згоди, обрати найкраще для них рішення та вирішити, врешті-решт, конфлікт (спір).

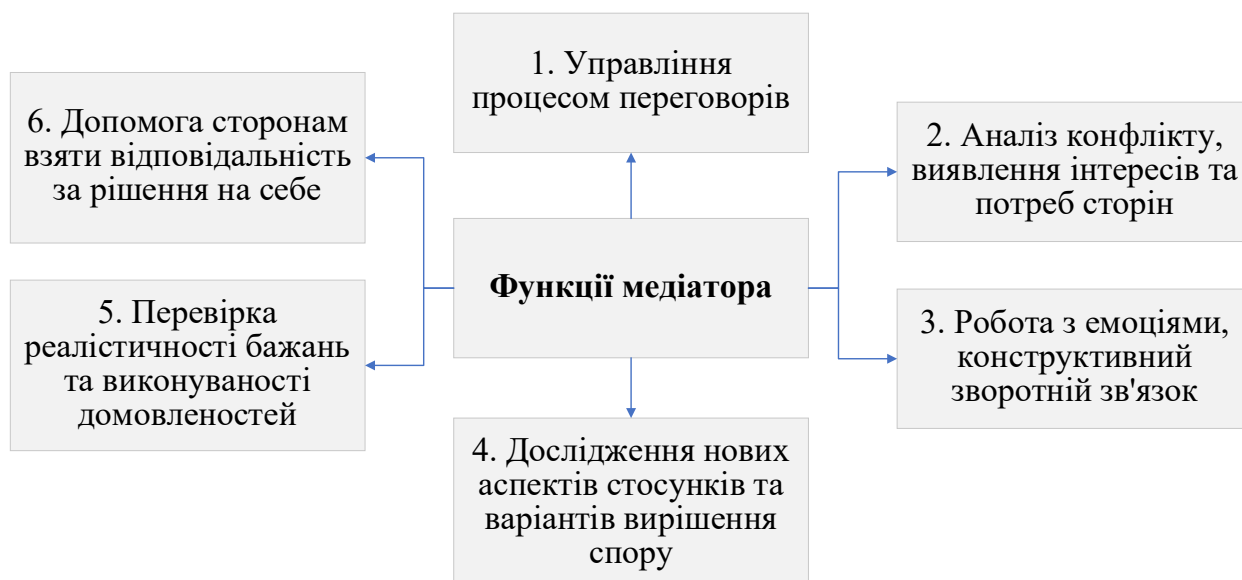

Рис. 2.2. Функції медіатора

Джерело: розроблено автором за [41]

Медіація приваблива не лише для сторін, але й для судів та адвокатів. У багатьох юрисдикціях суди надають перевагу медіації, оскільки це допомагає їм зменшити кількість справ, які необхідно розглянути, і, як наслідок, судовий розгляд відбувається швидше. У багатьох юрисдикціях судді надають сторонам інформацію про медіацію. Таким чином, судді допомагають зменшити навантаження в суді, завдяки чому вони можуть виділити необхідний час на справи, які неможливо вирішити через медіацію або іншим способом.

Для адвокатів медіація корисна тим, що вони можуть надавати своїм клієнтам індивідуальні послуги саме для конкретного спору. Оскільки в медіації немає сторони, яка програє, адвокати можуть бути впевнені, що їхні клієнти будуть задоволені. У багатьох юрисдикціях адвокати навіть можуть виступати кваліфікованими медіаторами, успішний приклад цього – адвокати, які спеціалізуються на сімейному праві в Нідерландах. Такі адвокати зазвичай рекламують себе не тільки як адвокатів, але і як сімейних медіаторів, і це мало величезний успіх. Завдяки цьому надзвичайно скоротилася кількість розірвань шлюбу у судовому порядку в судах Нідерландів.

Обов'язок адвоката при наданні правової допомоги клієнту — донести клієнту всі можливі шляхи руху до поставленої клієнтом мети, включаючи будь-які альтернативні способи вирішення спорів. Однією з таких дієвих альтернатив є проведення медіації між сторонами. Залучення незалежного та нейтрального посередника, який не представляє жодну зі сторін та володіє необхідним набором інструментів і компетенцій для врегулювання спору, може стати саме тою процедурою, яка допоможе вирішити проблему клієнта адвоката з урахуванням його істинних потреб. Отримання рекомендації щодо участі в медіації саме від адвоката стане чудовим фундаментом для тривалих довірливих стосунків між клієнтом та адвокатом, до якого клієнт звертатиметься за допомогою при виникненні будь-якого правового питання в майбутньому, оскільки психологічно такий адвокат сприйматиметься клієнтом як фахівець, який допоможе знайти найкращий вихід із ситуації, а не просто локально вирішить певну проблему. Саме тому адвокатам варто усвідомити, що медіація – чудовий інструмент для розширення компетенцій, який збагачує професійну діяльність адвокатів додатковими можливостями та, як наслідок, підвищує їх цінність в очах клієнтів.

Дослідження питань **ролі і функцій адвокатів у медіації** включають особливі аспекти, які більш детально наведені на рис. 2.3.

З викладеного вище можна зробити висновок про важливу роль адвоката у процедурі медіації, замістити чи замінити яку неможливо. Адже саме від адвоката залежатиме, наскільки безпечно для його клієнта пройде процедура медіації, наскільки досягнуті домовленості будуть відповідати істинним інтересам клієнта і як якісно вони будуть оформлені документально.

В ідеалі медіація взагалі замінює судові спори. Так відбувається тоді, коли сторони поінформовані про доступність медіації на ранній стадії, наприклад, такими правниками, як адвокати та інші надавачі правової допомоги.

Роль і функції адвокатів у медіації

1. Необхідність медіації у діяльності адвокатів

Традиційно адвокати, захищаючи інтереси однієї зі сторін конфлікту, працюють із ситуацією, у якій кожна сторона всіма силами доводить, що її позиція є єдиною правдивою, правильною і можливою. Відповідно позиція іншої сторони сприймається як нечесна і несправедлива. Це відбувається через протиставлення позицій сторін, які дійсно можуть бути суперечливими та взаємовиключними, на перший погляд, що логічно призводить до ескалації конфлікту. Разом з тим базові принципи управління конфліктами говорять про те, що вирішити конфлікт на рівні позицій неможливо. Для цього потрібно дослідити, які саме інтереси (потреби) стоять за тими позиціями, про які заявляють сторони. Зробити це можна, зокрема, за допомогою використання інструментів медіатора. Дослідження інтересів кожної сторони конфлікту – надважливий етап медіації, який дозволяє сторонам не тільки розширити поле можливих домовленостей, а й краще зрозуміти мотиви іншої сторони та усвідомити причини її поведінки. Робота з інтересами відновлює довіру учасників конфлікту одне до одного та відкриває великі перспективи для взаємовигідних домовленостей між ними, що дозволяє знизити емоційне напруження та зосередитися на конструктивних спільних рішеннях, сфокусованих на майбутнє.

2. Відмінності у функціях адвоката та медіатора при веденні справи

Задачею адвоката при веденні справи клієнта є максимально ефективний захист прав та інтересів такого клієнта всіма доступними законними способами. Інакше кажучи, адвокат за будь-яких обставин стоїть на сторожі інтересів клієнта, супроводжуючи його тим шляхом, який такий клієнт обрав (переговори, суд, медіація тощо). При цьому медіатор не ставить перед собою задачі захистити права та інтереси учасників конфлікту. Навпаки, з огляду на базові принципи медіації медіатор є нейтральним і незалежним від жодної зі сторін спору, відтак він апіорі не може захищати їхні інтереси. Задачею медіатора є забезпечення умов для ефективної комунікації між сторонами спору, у якій сторони зможуть чути одна одну, довіряти одна одній та раціонально шукати спільні варіанти вирішення конфлікту.

3. Відмінності у функціях адвоката та медіатора при процедурі медіації

Медіатор (якщо має юридичну освіту) не надає жодних консультацій сторонам по суті спору – це задача адвокатів кожної зі сторін. Медіатор взагалі може не бути юристом – саме тому, що до його задач не належить консультування сторін конфлікту. Медіатор відповідає за процес комунікації, працює з емоціями сторін, допомагає дослідити їхні інтереси. Адвокат зі свого боку контролює дотримання прав клієнта у процесі медіації та відповідність досягнутих домовленостей вимогам законодавства, а також оформлює такі домовленості документально. Тож очевидна відмінність між задачами, ролями і функціями адвоката та медіатора в процедурі медіації, що свідчить про неможливість конкуренції між ними. Навпаки, усвідомлення цінності вкладу кожного та відповідальності за свою сферу компетенцій дасть можливість адвокату та медіатору спільно працювати на єдину мету – максимально ефективно вирішення спору.

4. Опір адвокатів процедурі медіації через ризик отримання низького гонорару

Це явище пояснюється часто упередженнями про те, що швидке вирішення спору знизить розмір доходу адвоката, який він міг би отримати у випадку розгляду спору в судовому порядку. Проте досвід показує, що швидке вирішення спору із застосуванням процедури медіації сприймається клієнтами як свідчення високої кваліфікації адвоката та його здатності знаходити гнучкі й ефективні рішення. Справедливість розміру доходу адвоката у таких випадках стає очевидною для клієнта і при розрахунку сум заощадженого судового збору та інших витрат на супроводження судових процедур. Таким чином, надання якісної правової допомоги адвокатом клієнту у процедурі медіації з фокусом на результат дозволяє адвокату розраховувати на гідний гонорар.

Рис. 2.3. Роль і функції адвокатів у процедурі медіації

Джерело: складено автором при використанні [11]

Однак може трапитися так, що сторони отримують інформацію про медіацію лише після передачі їх справи до суду, наприклад, якщо суддя вказує, що медіація – це гарна альтернатива судовому розгляду. За таких обставин медіація успішна тільки за умови, коли можливо зупинити судову справу на строк, що буде достатнім для спроби врегулювати ситуацію через медіацію.

Український закон про медіацію вже є корисним інструментом для популяризації медіації. Він допомагає поінформувати широку громадськість про медіацію як альтернативу судовому розгляду, особливо за умови поєднання з адресованими цільовій аудиторії інформаційними кампаніями у засобах масової інформації. Судді, адвокати та інші надавачі правової допомоги, які інформують учасників судового процесу про можливість медіації, також мають вирішальне значення, їх потенціал можна розвивати через приділення уваги медіації на юридичних факультетах та в інших формах (постійної) юридичної освіти та підвищення кваліфікації. Очевидно, це не означає, що всіх юристів слід навчати бути медіаторами, але це означає, що вони повинні принаймні отримати деякі базові знання щодо цього виду вирішення спорів [55].

Враховуючи особливості роботи медіатора, а також тонкощі, складності взаємодії і потреби конфліктуючих сторін, що висувають певні вимоги щодо вирішення їх проблем, не можна применшувати важливість спеціальної підготовки медіаторів. Відповідно до ч.1 ст. 9 Закону України «Про медіацію» медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або в іншій країні [4]. На практиці важливою є не тільки освіта медіатора, а і його уважність до людей, комунікабельність, вміння вибудувати контакт, стимулювання їх до прийняття оптимального рішення. Особливо це важливо в цивільних справах, коли мова йде про особисте життя сторін. Завдання судового розгляду – розгляд справи для забезпечення захисту прав та інтересів, що охороняються, або відновлення порушених. Суд приймає рішення, керуючись законом, що не завжди відповідає інтересам

сторін. В той час як основні завдання медіації складніші з точки зору людського фактору, оскільки полягають в налагодженні комунікації. Тобто суддя має мати знання тільки в сфері права, тоді як медіатор має мати певні психологічні знання, вміння знаходити контакт з людьми, розуміти різні способи вирішення конфліктів, відслідковувати людські реакції та вміння реагувати на них відповідно до ситуації.

Особливістю медіації в порівнянні із судовим процесом є гнучкість процедури в залежності від бажання та інтересів сторін. Окрім самостійного вибору медіатора сторони також самостійно окреслюють ряд питань в їхньому конфлікті, з якими потрібна допомога посередника. Угоду за результатами проведеної медіації сторони також складають самостійно.

Якщо ж спробувати висвітлити поняття судової влади, стадії розгляду справи в суді та роль судді в процесі вирішення спору то слід звернути увагу на наступне.

Судова влада в Україні реалізує свої повноваження шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Судочинство здійснюється Конституційним судом України та судами загальної юрисдикції.

Повноваження, надані суддям, тісно пов'язані з такими цінностями правосуддя, як незалежність, неупередженість, чесність, честь, гідність, професіоналізм. Стандарти суддівської діяльності в цілому і поведінки суддів, зокрема, впливають із конституційних принципів, міжнародних договорів, до яких приєдналась держава Україна, а також із законів України. Зазначені цінності і є передумовами довіри суспільства до здійснення правосуддя.

У правовій державі суд має вирішувати конфлікти у всіх сферах суспільних відносин дотримуючись основних засад судочинства, а саме: законність; рівність учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і доведення перед судом їх переконливості; підтримання

державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; забезпечення апеляційного й касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; обов'язковість рішень суду.

Безпосередньо суддя – це інструмент дії судової системи. Це уособлення волі держави в одній людині, що наділена довірою від держави, досвідом, професіоналізмом і об'єктивністю при вирішенні конфліктів. Це особа, що вміє вести судовий процес, зважає на позиції сторін, їх докази, і вміло застосовує норми законодавства, що вирішують спір шляхом постановлення справедливого рішення.

Стадії судового розгляду справи наведено на рис. 2.4

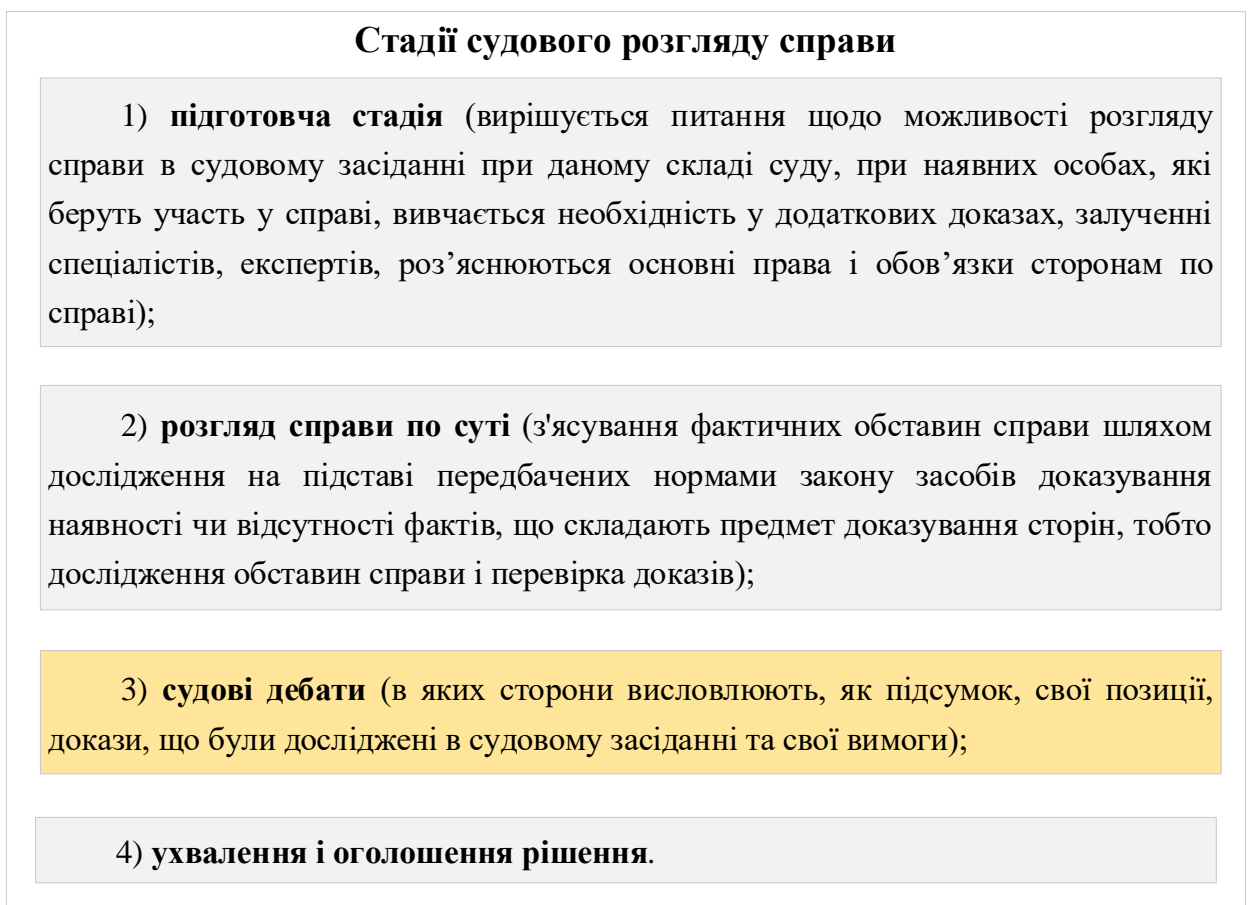

Рис. 2.4. Стадії судового розгляду справи

Джерело: складено автором при використанні [63]

Порівнюючи обидві системи (медіативну та судову), що допомагають у вирішенні конфліктів, через призму безпосередньо арбітра ведення процесу можна виявити як розбіжності, так і спільні аспекти діяльності у цих двох процесах і схожі характеристики та функції медіатора і судді, як керівників цього процесу.

Кожна стадія (фаза, етап) як в медіації, так і в судовому процесі, має свої конкретно поставлені цілі і завдання, і допоки не будуть досягнуті встановлені цілі, неможливо перейти до наступної стадії. Медіатор, як і суддя, повинен увесь час внутрішньо себе перевіряти – чи дійсно поставлені завдання на певному етапі виконані і поставлена мета досягнута. Лише за повної впевненості у тому, що всі завдання успішно вирішені, можна переходити до наступної фази.

Медіація як особливий вид переговорів набагато ефективніша, оскільки є більш простішою, швидкою і дешевшою процедурою, ніж судовий розгляд. Крім того суд директивно вирішує суперечки між сторонами, а альтернативні способи вирішення спорів усувають сам конфлікт, сприяють збереженню хороших ділових і особистих відносин.

На відміну від судового розгляду, у процесі правильної та професійно проведеної медіації сторони отримують можливість сформулювати свої майбутні відносини та зробити це так, щоб вигода від досягнутої ними угоди стала обопільною.

Та найціннішим під час порівняння ролі та стадій в обох процесах є те, що вони досить схожі, якщо брати до уваги осіб, що ведуть процес медіації і судовий процес, та вимоги до їх професіоналізму, а також необхідність у наявності довіри, які надзвичайно важливі і необхідні для ефективності процесу. Лише відмінністю є те, що медіатор формує цю довіру в самому процесі медіації, а суддя – наділений такою довірою для сторін самою державою через спеціальну процедуру відбору суддів [22].

Крім цього, медіатор під час роботи зі сторонами з'ясовує їх позиції, цілі, цінності та обставини ситуації, що склалася, та можливі варіанти вирішення спору. І суддя теж, супроводжуючи процес, встановлює конкретні обставини справи, позиції сторін, докази, на які сторони спираються. По суті, стадії ведення як медіації, так і судового процесу до стадії постановлення рішення є аналогічними. Суддя та медіатор, кожен окремо, збирає сукупність безпосередньо бажань сторін та їх підґрунтя, а також шукає разом зі сторонами можливі варіанти вирішення спору.

Тож, враховуючи викладене, можна зробити висновок, що під час розгляду справи вже після завершення стадії дослідження доказів та переходу до судових дебатів у сторін окреслюється чітке розуміння позицій один одного, прозорість аргументів та наявність доказів на їх підтвердження, сили і вагомості цих доказів, а також з'являється розуміння перспектив результату розгляду справи. Тобто сторони спору вже усвідомлюють як свої переваги у спорі, так і слабкі сторони. Зважаючи на це, запровадження можливості переходу сторін до процедури медіації саме на цій стадії судового розгляду надасть їм можливість швидко визначити свій спектр дій та можливі поступки, на які вони зможуть піти задля досягнення вирішення конфлікту у спосіб, що буде прийнятний для всіх сторін конфлікту. Крім цього додатковою перевагою виходу у процедуру медіації після закінчення дослідження доказів по справі є те, що сторони можуть задовольнити свої потреби та вирішити конфлікт і в інший спосіб, окрім визначеного законодавцем у законах та нормативно-правових актах. І така дія є можливою лише в межах проведення медіаційної процедури та закріплена за наслідками проведення медіації в медіаційній угоді.

Таким чином, було проведено дослідження функцій і особливостей взаємодії медіаторів, суддів та адвокатів. Встановлено їх спільні риси та розбіжності, а також переваги використання процедури медіації як в адвокатській діяльності, так і у судовому розгляді.

2.2. Дослідження результатів діяльності судової системи України з позиції впровадження медіаційних процедур

На сьогоднішній день загальновідомим є той факт, що медіація являє собою один із найбільш поширених у світі способів альтернативного вирішення позасудових спорів, який передбачає участь незалежної особи – медіатора. У свою чергу, під позасудовим вирішенням спорів, зважаючи на прийняте в англо-американському середовищі поняття «Alternative Dispute Resolution», варто розуміти процедури, в яких конфлікти вирішуються позасудово за участю третьої сторони. Уперше термін «альтернативне вирішення спорів» став застосовуватися в США для позначення гнучких і неформальних позасудових процедур урегулювання конфліктів, які виникли на противагу складному офіційному правосуддю.

Не дивлячись на велику кількість досліджень з проблем медіації в правничій сфері як в Україні, так і за кордоном, у юридичній та науковій літературі залишаються фрагментарно дослідженими питання практичної реалізації альтернативних методів вирішення спору на підставі прийняття оновлених Цивільно-процесуального та Господарсько-процесуального кодексів України. Тим паче, що інновацією такого оновлення процесуального законодавства стало запровадження процедури врегулювання спору за участю судді, яку в професійному середовищі вчених та практиків називають «судовою медіацією» [47].

Медіація, як відмічається у роботі [39], є методом позасудового вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам цивільного правового спору проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб останні змогли самостійно обрати той варіант рішення, який відповідатиме їхнім законним інтересам і задовольнить їх заявлені чи порушені потреби. До того ж зауважується, що медіація за своєю сутністю є неформальною, добровільною процедурою, проте демонструє **чудові**

результати у розв'язанні конфліктів, адже як свідчить міжнародний досвід, вона виступає майже **універсальним засобом вирішення конфліктів**, що застосовується у багатьох сферах, починаючи від сімейних суперечок, закінчуючи конфліктами за участю громади, а також міжнародними конфліктами.

Актуальність вирішення проблеми забезпечення захисту цивільних прав із використанням позасудових (альтернативних) засобів вирішення спору обумовлена тим, що сучасний стан судового захисту в Україні є не достатньо задовільним. Варто зазначити, що світовий показник добровільного виконання сторонами угод, укладених за результатами медіації є неймовірно високим та складає майже 100 %. Для ілюстрації переваг медіації можна навести декілька цифр: у США 95 % справ, що були направлені на медіацію не дійшли до судового розгляду, натомість у Німеччині 90 % медіацій завершуються мировою угодою (для Нижньої Саксонії такий показник 97 %); у Великобританії – 95 %, натомість загальноєвропейський показник результативності – 40,80 %. Насамперед, це пов'язано з тим, що **медіація має чисельні переваги порівняно з судовими процедурами** та іншими засобами вирішення цивільно-правових спорів. Адже **основною характеристикою** медіації, її принциповою відмінністю від конфронтаційних за своєю сутністю процедур, зокрема, судових, є **простота, відсутність формалізму, гнучкість, а головне економія часу та коштів** [39].

Також на практиці активно користуються послугами медіаторів під час вирішення цивільних спорів у Швейцарії, Канаді, країнах Бенілюкс. Більш того, в Сполученому Королівстві, Австрії, Бельгії, Польщі, Норвегії, Фінляндії правові норми щодо позасудового вирішення спорів закріплені на законодавчому рівні [49]. У США, країні, яка дуже інтенсивно застосовує способи альтернативного вирішення спорів під час цивільно-правових конфліктів, медіацію використовують з 60-х р. ХХ ст. У 1982 р. в США було вже понад 300 осіб і організацій, які займалися медіацією під час

урегулювання сімейних конфліктів [17].

Україна також має власний досвід і певні результати застосування медіації на практиці, адже з 2003 року активно проводилися експерименти у судах міст Києва, Харкова, Івано-Франківська, Автономної Республіки Крим та інших областях. За період реалізації такого проєкту на медіацію було передано 83 справи, у 50 з яких медіація відбулася. Утім, лише у 36 випадках медіація була успішною [18]. Так, показник примусового виконання судових рішень в Україні ледь перевищував 20 %, що було критичним та недопустимим [39]. Таке становище відображало недосконалість судової практики та прогалини законодавчої регламентації медіаційних процедур. Недосконалість судової практики, низькопробність системи правового захисту, призвели до того, що люди все частіше стали вдаватися до самостійних, альтернативних засобів вирішення спорів, іншими словами медіації, яка частково виглядає спотворено, адже досягається погрозами, шантажем, бійками тощо.

З позиції впровадження медіаційних процедур в діяльність судової системи та зв'язку з цивільним процесом ключовим є розподіл медіації на досудову та присудову (судову). Присудова медіація (*court-related mediation, court-annexed mediation*) – один із видів медіації, що проводиться після звернення особи до суду, вона є інтегрованою у цивільне судочинство аналогічно до медіаційних угод за результатами зовнішньої медіації [65].

Досліджуючи практичні аспекти реалізації медіації в судовій системі, а особливо питання щодо здійснення присудової медіації, варто відмітити, що вагомою відмінністю присудової медіації від інших її видів правовідносин та класифікацій є те, що правовідносини сторін у межах позасудової медіації закріплюються в договорі, тоді як при судових правовідносинах закріплення відбувається в процесуально-правовій формі [67].

Відповідно до галузевої належності спірних правовідносин необхідно виокремити:

- 1) медіаційні угоди щодо цивільно-правових спорів;
- 2) медіаційні угоди щодо трудових спорів;
- 3) медіаційні угоди щодо сімейних спорів;
- 4) інші медіаційні угоди, за умови, що характер спірних правовідносин не дозволяє включити договір до жодної з вищеперерахованих категорій (наприклад, угоди за результатами вирішення спорів між державою та інвестором).

За юридичною силою медіаційні договори можуть поділятися на такі, що затверджені судом та мають статус мирової угоди, та такі, що мають статус цивільного правочину (при цьому потрібно наголосити на особливості медіаційних договорів, укладених щодо трудових та сімейних спорів) [37].

Не варто ототожнювати договір, укладений за результатами медіації, з мировою угодою, адже ці договірні конструкції регулюються різними галузями права та відрізняються своїми завданнями. На договори у сфері медіації поширюються загальні правила щодо багатосторонніх договорів, тому треба дотримуватися вимог стосовно форми та змісту таких правочинів [37]. Водночас, сам **предмет медіаційної угоди** не завжди може збігатися з предметом спору чи судового розгляду, може містити **юридично не значущі, але важливі для сторін умови**, включати обов'язки різної правової природи.

До того ж варто виділити такі теоретично можливі моделі присудової медіації [32]:

- 1) залучення для проведення медіації спеціалізованих організацій або приватно практикуючих медіаторів («приватна медіація в рамках судового процесу»);

- 2) проведення медіації в суді співробітниками суду, зокрема суддями (умовно такий вид посередництва можна назвати «медіація, приєднана до судового процесу»);

- 3) проведення медіації безпосередньо суддею, який розглядає справу (інтеграція медіативної процедури (технології) в судовий процес).

Медіація в судах може бути впроваджена у десятках різних форматів: від права сторін на призупинення судових процедур для проведення медіації до обов'язкового досудового порядку вирішення спорів шляхом медіації, коли всі справи певного типу мають здійснити процедуру медіації перед їх розглядом у суді. До добровільних форм судової медіації належать будь-які моделі, що потребують згоди обох сторін. Навпаки, обов'язкові моделі передбачають спробу застосування медіації сторонами незалежно від їх бажання (але не обов'язок здійснити остаточне вирішення спору).

Медіація, як ефективний спосіб альтернативного вирішення спорів, широко застосовується в бізнес-середовищі, в сімейних спорах, в соціальній сфері, в ІР (інтелектуальна власність) та ІТ-сферах, в роботі з громадами. Наприклад, застосування медіації в сімейних конфліктах призводить до зменшення кількості вирішення конфліктів у суді до 60 %. Але коли мова йде не лише про питання розірвання шлюбу, розподілу майна, стягнення аліментів, визначення місця проживання дитини, встановлення порядку участі кожного з батьків у вихованні дитини, в яких медіація на сьогоднішній день є найбільш дієвим інструментом, то ця процедура здатна допомогти вирішити конфлікти і між представниками різних поколінь у сім'ї (батьки-діти-бабусі), питання спадкування, процедури встановлення опіки та усиновлення, виховання дітей. Існує поняття «медіації в школах медіації» - і це про те, як навчити дітей неагресивно та безконфліктно, без участі дорослих, тобто самостійно вирішувати спірні ситуації, що виникають між ними в колі однолітків та в соціумі, як налагодити це порозуміння і вибудувати нову модель поведінки дітей для знайомства зі світом дорослих. Медіація вчить вибудовувати взаємовідносини та знаходити рішення, спираючись на інтереси, цінності, потреби, почуття людини, а не виходити лише з її емоційних реакцій, поведінки, принципів позицій [29].

Досліджуючи питання практичного використання інструменту медіації на практиці в судовій системі варто проаналізувати статистичні дані щодо

реалізації цього процесу в Україні. Так, відомо, що суди загальної юрисдикції у середньому за рік (до воєнних подій в Україні) розглядали приблизно 1 млн справ. Протягом 2019 року за цивільними справами було постановлено лише 50 ухвал про проведення врегулювання спору за участю судді, і лише у 12 випадках сторонами досягнуто примирення. У 2020 році кількість таких ухвал збільшилася до 77, а досягнуто примирення у 22 випадках [68].

Такі статистичні дані щодо проведення врегулювання спору за участю судді та реалізації примирення у цивільному судочинстві свідчать про те, що процедура врегулювання спору за участю судді потребує удосконалення та застосування необхідної і більш дієвої, результативної альтернативи на практиці.

Підтвердженням вищенаведеного висновку виступають також результати аналізу статистичних даних у звітах щодо розгляду справ у першій інстанції Державної судової адміністрації України, які знаходяться за посиланням: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka [58].

У справах, де сторони потенційно можуть дійти примирення, суд може допомогти сторонам врегулювати спір, тобто суд отримав повноваження так званого медіатора, де у виграші будуть обидві сторони. Проте у практичній реалізації на даний час випадки застосування цієї процедури є не достатньо поширеними. До того ж відповідні дані про результати здійснення врегулювання спорів за участі судді почали відображати у відкритих статистичних звітах лише в 2019 році.

Варто відзначити, що загалом і у загальній кількості справ цей інститут повноцінно не розкрив свого потенціалу. Так, у 2019 році всього постановлено 117 ухвал про проведення врегулювання спорів за участі судді, у тому числі (рис. 2.5):

- 50 цивільних;
- 56 господарських;
- 11 адміністративних.

Із них припинено у зв'язку з досягненням примирення 28 справ або 23,9%, у тому числі:

- 12 цивільних;
- 15 господарських;
- 1 адміністративна.

Така низька кількість досягнення примирення (майже 24%) пояснюється консервативністю (інертністю) суддів, конфронтаційною налаштованістю сторін, відсутністю достатніх стимулів для примирення, а також недостатньою психологічною підготовкою правників і суддів у питаннях використання принципів медіації.

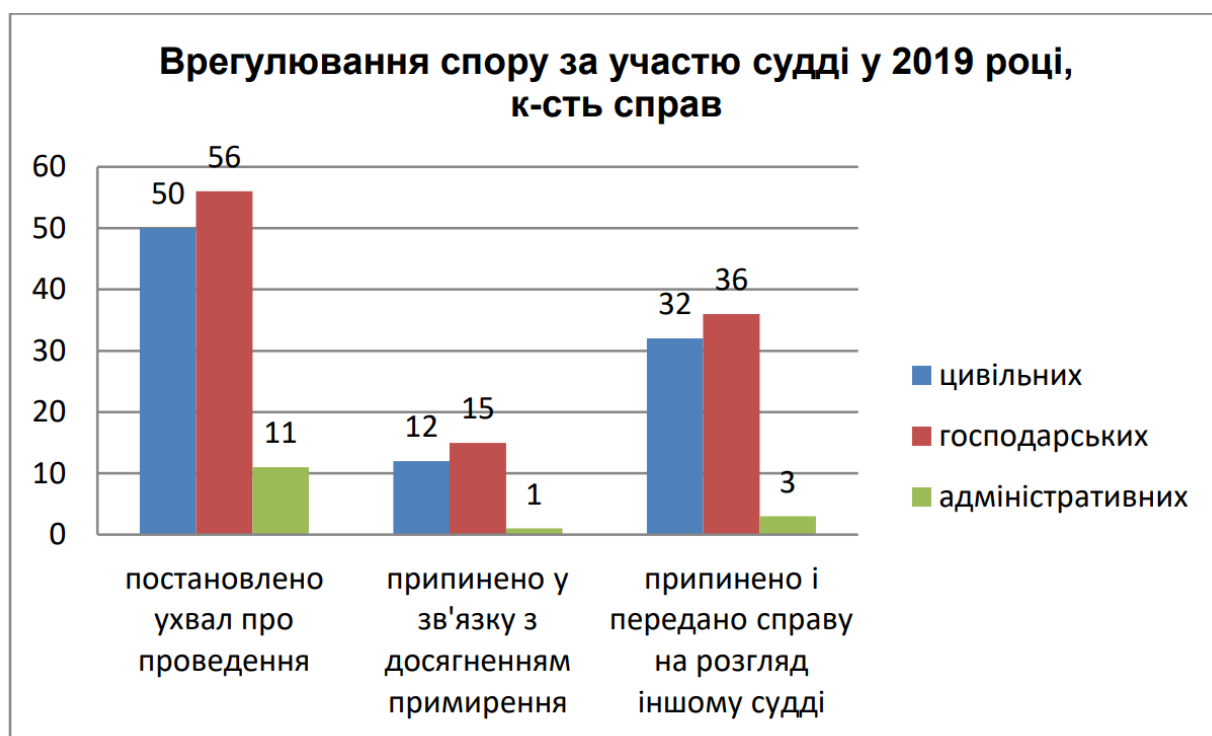

Рис. 2.5. Результати здійснення процедур врегулювання спору за участю судді у 2019 році

Джерело: розроблено при використанні [36]

У цьому зв'язку варто відмітити про значний потенціал застосування медіації у вирішенні різноманітних спорів, у тому числі у суді. Особливо, як

зауважують правники-практики, діячі з аналітичної та правової роботи, що слід використовувати медіацію у різноманітних сферах діяльності, наприклад, при індивідуальних і у колективних трудових спорах та конфліктах. Також вважається перспективним застосування медіації для вирішення земельних спорів між фізичними особами.

Загалом щодо наявності та доступності статистичних даних з медіації як в Україні, так і в зарубіжних країнах світу варто зазначити наступне. На міжнародному рівні визнано, що число медіаційних процесів в державі є головним показником впливу різноманітних інструментів медіації, включаючи цивільні рекомендації та рекомендації Європейської комісії з ефективності правосуддя СЕРЕУ. За результатами проведеного дослідження щодо доступності офіційних даних про кількість процесів цивільної медіації, які здійснювалися та вирішувалися, було визначено, що різні країни розділилися майже 50 на 50, а саме 45,45% із них вважають, що офіційні дані про медіацію доступні, а 54,55% мають зворотну думку. Загалом встановлено, що в 47 країнах даних щодо процесів медіації недостатньо [10].

Для того, щоб мати приблизну оцінку впливу медіації, отримані дані (офіційні або експертні) про кількість процесів цивільної медіації порівняли з кількістю справ, які щорічно надходять у суди першої інстанції, з доповіді Європейської комісії з ефективності правосуддя (таблиця 2.2).

Відношення кількості процедур медіації до кількості вхідних справ показало «Індекс збалансованого співвідношення» між медіаційними процедурами та судовими процесами. Він застосовувався для оцінки ефективності успішної моделі медіації. З даних, отриманих від національних дослідників, тільки Італія, Фінляндія та Норвегія мають значення показника вище за 10%, тоді як для більшості (85%) з 22 держав, зазначений індекс значно нижче 1%.

Таблиця 2.2

Дані щодо впровадження медіації у цивільне судочинство

Країна	Кількість цивільних медіацій	Кількість вирішених медіацій	Показник успіху	Кількість вхідних цивільних справ	Індекс збалансованого співвідношення
1. Албанія	790*	-	-	15.944	4,95%
2. Вірменія	6	5	83,3%	н/д	-
3. Боснія та Герцеговина	1.931	1.877	97,2%	158.046	1,22%
4. Хорватія	531	н/д	-	165.741	0,32%
5. Данія	718	312	43,5%	41.717	1,72%
6. Фінляндія	1.870	1.209	64,7%	10.677	17,51%
7. Грузія	24	11	45,8%	34.309	0,07%
8. Греція	150	120	80,0%	241.418	0,06%
9. Угорщина	919	500	54,4%	180.382	0,51%
10. Італія	183.977	21.397	42,2%	1.585.740	11,60%
11. Латвія	135	108	80,0%	45.127	0,30%
12. Республіка Молдова	149	93	62,4%	74.562	0,20%
13. Чорногорія	287	н/д	-	27.383	1,05%
14. Норвегія	2.037	1.301	63,9%	19.382	10,51%
15. Польща	6.638	437	6,6%	1.226.470	0,54%
16. Румунія	250	180	72,0%	1.526.483	0,02%
17. Сербія	196	н/д	-	226.039	0,09%
18. Словенія	970	115	11,9%	59.996	1,62%
19. Іспанія	951	-	-	1.004.976	0,09%
20. Македонія	137	26	19,0%	55.232	0,25%
21. Туреччина	4.097	3.875	94,6%	2.075.081	0,20%
22. Україна	600	400	66,7%	714.359	0,08%

* **жирний шрифт** – офіційні дані, нежирний шрифт – експертні дані респондентів

Джерело: складено при використанні [10]

Варто зауважити, що 15 держав з 22 повідомили про менш ніж 1 000 медіаційних процедур на рік, причому найнижчі звітні держави - це Вірменія, де проведено 6 цивільних медіацій, та Грузія, яка мала 24 медіаційних процедури в цивільному судочинстві.

Лише Польща, Туреччина, Норвегія, Боснія і Герцеговина, Фінляндія та Італія повідомили про понад 1 000 випадків медіації. Італія повідомила про наявність 183 977 цивільних медіацій. Це можна пояснити тим фактом, що законодавство Італії вимагає проведення першого засідання з медіації із можливістю легко відмовитися від неї для певної категорії справ, що призвело до значного збільшення кількості медіаторів.

Навіть зважаючи на обмеженість статистичної достовірності через загальну нестачу офіційних даних про цивільну медіацію в Європі, Європейська комісія з ефективності правосуддя вважає, що зібрані дані добре описують стан обмеженого рівня звернень за цивільною медіацією у переважній більшості досліджуваних держав.

Таким чином, аналіз даних і результатів діяльності судової системи України з позиції здійснення процедур врегулювання спору за участю судді, впровадження медіаційних процедур загалом та у цивільне судочинство зокрема свідчать про необхідність розвитку інституту медіації, розробки напрямів його удосконалення на всіх рівнях існування: теоретико-методологічному, законодавчому, інституційному, методично-технологічному, інформаційно-аналітичному, організаційному, практичному.

2.3. Обґрунтування необхідності впровадження медіації в цивільне судочинство та визначення готовності до її застосування

Загалом часто на практиці судове врегулювання справ займає дуже багато часу, потребує витрат емоцій і коштів задіяних осіб. На сьогодні суд є

монополістом у розв'язанні юридичних спорів, проте у зв'язку із судовою реформою існує нестача кадрового забезпечення. Не додає позитиву і мінлива судова практика, а також тривалі строки розгляду справ. У тому числі адвокатам складно надавати юридичну допомогу своїм клієнтам. Саме для вирішення означених проблем було запропоновано впровадження процедури медіації як альтернативного варіанту вирішення спорів.

Проте одним із вже існуючих примирювальних інструментів у цивільному судочинстві є врегулювання спору за участю судді – це процедура, що проводиться суддею за згодою сторін до початку розгляду справи по суті та спрямована на добровільне вирішення сторонами спору мирним шляхом без з'ясування фактичних обставин по справі, перевірку їх доказами та постановлення судового рішення [35].

Тож необхідно розмежувати функціонал та переваги використання медіації і врегулювання спору за участю судді. Схожість та відмінність процесу врегулювання спору за участі судді та процедури медіації більш детально наведено на рис. 2.6.

Як видно з рисунку, медіація виступає одним із шляхів вирішення перелічених вище проблем. Її призначенням є:

- збереження фінансових ресурсів, часу, зменшення емоційного навантаження задіяних осіб;
- конфіденційність процедури;
- виконання прийнятих рішень;
- відновлення та збереження стосунків учасників процедури (сторін).

Важливим організаційним аспектом є те, що реалізація медіації можлива на будь-якій стадії спорів [9, 20]:

- на досудовій стадії;
- на стадії судового розгляду (позасудовій);
- на етапі виконавчого провадження.

Схожість та відмінність процесу врегулювання спору за участі судді та процедури медіації

Врегулювання спору за участі судді:

1. Проводиться суддею, призначеним згідно авторозподілу, за згодою сторін до початку розгляду справи по суті.
2. Проведення не допускається у разі якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору.
3. У випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участі судді не допускається.
4. Проводиться у формі спільних та (або) закритих нарад.
5. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору.

Врегулювання спору в процедурі медіації:

1. Проводиться медіатором, якого сторони обирають за згодою між собою з числа сертифікованих медіаторів.
2. До участі у справі можуть залучатися особи, які суттєво впливають на перебіг конфлікту та виконання домовленостей, з обов'язкової згоди сторін.
3. Процедура медіації може бути поновлена при наявності обопільного бажання сторін у випадку наявності такої необхідності в майбутньому. Можлива до подачі позову до суду, під час розгляду справи в суді, на стадії виконання рішення суду.
4. Проводиться у формі попередніх зустрічей з кожною із сторін окремо, індивідуальні зустрічі із стороною, спільні зустрічі.
5. Рішення приймають лише учасники конфлікту, що сприяє виконанню домовленостей.

Рис. 2.6. Схожість та відмінність процесу врегулювання спору за участі судді та процедури медіації

Джерело: складено автором за [35]

Згідно зі статистичними даними щодо діяльності судової системи за 2022 рік на розгляді в судах України перебувало майже 3,5 млн справ. Через різні причини значна частина з них не була вирішена. Водночас надмірна тривалість судового розгляду призводить до порушення фундаментального права осіб на доступ до правосуддя. Тож застосування процедури медіації сприятиме зменшенню навантаження на судову систему.

Серед суддів-практиків на сьогоднішній день актуальною є необхідність запровадження медіації як **обов'язкової досудової процедури в деяких категоріях спорів**. Зокрема, це стосується спорів щодо визначення місця проживання дитини та (або) встановлення способу участі у вихованні дитини.

Така необхідність виникла через те, що суду не завжди вистачає гнучкості, адаптивності та індивідуального підходу для ефективного вирішення цієї категорії емоційно виснажливих спорів. Це зумовлює необхідність більш широкого застосування нових підходів і засобів позасудового врегулювання сімейних спорів, одним з яких виступає інститут медіації. Втручання суду в сімейний конфлікт зазвичай відбувається на пізній стадії, коли ситуація дуже ускладнена. До того ж судові процедури не завжди враховують особливі ознаки сімейних спорів і є надмірно тривалими.

Було акцентовано, що сімейний конфлікт, до якого залучені діти, має бути вирішений судом з урахуванням найкращих інтересів дітей. Водночас діти почуваються некомфортно в межах судової процедури, а концепція дружнього до дітей судового провадження складно реалізується на практиці і на сьогоднішній день не організована на якісно високому рівні. Крім того, існує проблема виконання судових рішень у справах щодо дітей – за відсутності готовності кожної зі сторін конфлікту добросовісно й повно виконувати судовий припис виконання таких рішень є дуже складним.

До того ж проведення такого заходу як медіація в приміщенні Верховного Суду за участю суддів усіх інстанцій свідчить про те, що судді усвідомлюють необхідність проведення медіативних процедур, її значення в

запобіганні конфліктів, їх вирішенні, зменшенні навантаження на судову систему, зниження конфліктності загалом у суспільстві [29].

Таким чином, можна зробити висновок, що використання такого інструменту, як медіація, є гідною альтернативою судовому врегулюванню спорів, яка полягає у пошуку оптимального рішення, у повній мірі враховуючи інтереси сторін шляхом проведення низки переговорів, висловлення думок та пропозицій за участю медіатора як незалежної особи, який діє на засадах незалежності та неупередженості, сприяє підтримці та розвитку між сторонами культури їхніх відносин, досягненню позитивного результату і взаєморозуміння у конфлікті (спорі), який між ними виник. Завдяки перевагам медіації, а саме таким, як економія часу, взаємоприйнятне рішення, добровільність, гнучкість процедури, та іншим, можливе швидке та ефективно вирішення конфліктів, які виникають у суспільстві.

Медіація має багато переваг в порівнянні з традиційним судовим розглядом або у конкретних обставинах та особливостях справи. Так, **переваги використання медіації у цивільному процесі** наведено на рис. 2.7.

Проте варто відмітити, що медіація має також певні обмеження у використанні. Так, гнучкість та самостійність цього процесу виступають як перевагами, так і можливими проблемними аспектами, оскільки не всі люди зазвичай відповідально ставляться до добровільно покладених на них зобов'язань. Дотримання рішення, яке приймають сторони і яке фіксується в угоді, на відміну від судового рішення, є добровільним. Конфлікти в цивільній сфері можуть бути дуже емоційними та особистісними, що може суттєво вплинути на ставлення особи до медіації, а недобросовісність однієї сторони може поставити під ризик успіх медіаційної процедури загалом.

Переваги використання процедури медіації у цивільному процесі:

- 1) **конфіденційність.** Цивільні справи часто стосуються особистого життя сторін та потребують обговорення деталей, які сторони не хотіли б озвучувати публічно;
- 2) **добровільність.** Сторони вирішують звернутись до медіатора за власним розсудом, як і у випадку цивільного правосуддя;
- 3) **збереження стосунків між сторонами.** Мета медіатора провести переговори та продуктивно вирішити конфлікт, а не визначити винного або задовольнити інтереси однієї сторони;
- 4) **економія часу.** Медіатори не настільки завантажені, як суди, і сторони погоджуються на призначений час, замість того, щоб вирішували, коли їм прийти;
- 5) **економія коштів сторін;**
- 6) сторони можуть **особисто впливати на результат** враховуючи власні інтереси, оскільки конфлікт розглядається не суцільно з юридичної точки зору;
- 7) **гнучкий характер медіації** в порівнянні з судовим розглядом. Сторони не прив'язані до завантаженості суду та формалізованої процедури судового розгляду;
- 8) отриманий **результат переговорів відповідає інтересам всіх сторін.**

Рис. 2.7. Переваги використання процедури медіації у цивільному процесі

Джерело: складено автором

Досліджуючи необхідність впровадження медіації в цивільне судочинство, варто також розглянути питання визначення готовності судової системи та громадськості загалом до її застосування. Тож для цього було сформовано перелік питань, які варто взяти до уваги, якщо медіація стає передумовою процесу вирішення спорів у суді (медіація перед поданням справи до суду). Перелік цих питань наведено на рис. 2.8.

Перелік питань, які варто взяти до уваги, якщо медіація стає передумовою процесу вирішення спорів у суді:

1. Які типи спорів є прийнятними для альтернативного вирішення спорів, і, якщо вони є прийнятними, який тип процедури медіації є найбільш підходящим для конкретного спору?
2. Чи є конкретна модель медіації найбільш придатною для однієї конкретної форми спору або для декількох різних форм спору, наприклад, сімейні спори, спори в громаді, трудові спори?
3. Рівень поінформованості громадськості, довіри до медіації, або до будь-якої конкретної форми процесу медіації?
4. Доступність та наявність кваліфікованих надавачів послуг з медіації?
5. Чи існує будь-яка наявна система забезпечення якості, наприклад, реєстрація, ліцензування, акредитація, моніторинг та оцінка практики медіації?
6. Чи є процес медіації безкоштовним або доступним за скромною або зниженою платою на етапі до початку судового провадження?
7. Наявність правової допомоги?
8. Чи має бути збережено право сторін відмовитися від процесу медіації?
9. Чи передбачений обов'язок добросовісно брати участь в процесі медіації?
10. Яка можлива тривалість процедури медіації?
11. Які види взаємодій у процесі медіації перед початком судового розгляду та формальним судовим процесом є необхідними та/або дозволеними?
12. Чи якесь рішення, розроблене за результатами медіаційної процедури, може бути виконано у примусовому порядку?

Рис. 2.8. Перелік питань, які варто взяти до уваги, якщо медіація стає передумовою процесу вирішення спорів у суді

Джерело: складено автором при використанні [10]

Тож перелічені вище питання слід враховувати та надати на них відповіді, перш ніж здійснювати медіаційні процедури у суді.

Як видно, загалом процедура медіації має чимало переваг поряд із традиційним судовим форматом судового розгляду. Ця послуга –

конфіденційна, економить час та витрати сторін, зберігає їхні взаємини та не накладає обмежень щодо можливого взаємовигідного рішення тощо.

Попри це, медіація й досі залишається відносно маловідомою в українському суспільстві. Через це потрібним є подальший імпульс у її розвитку - популяризація задля підвищення рівня розуміння процедури серед населення. Задля усунення цієї прогалини у тому числі було розроблено комунікаційну стратегію медіації, імплементація якої дозволить у подальшому підвищити попит на послугу медіації в Україні.

Щодо якості здійснення медіаційної процедури варто відмітити, що навіть судова медіація, яку виконують судді, що пройшли навчання як медіатори, має певні недоліки. Судді, як медіатори, іноді вважаються поганими слухачами, адже їм важко ігнорувати закон, вони схильні до надто оцінювального та імперативного підходу. Перекладання судових обов'язків з судді-медіатора на інших суддів одного і того ж суду іноді може викликати внутрішні напруження та проблеми через посилення робочого навантаження суддів, які не є медіаторами. Загальне застереження щодо медіації полягає також в тому, що медіація іноді означає відмову у незалежному вирішенні справ судом, і що сторони вирішують свої спори без доступу до юридичних консультацій та представництва. Крім того, надавачі послуг з медіації час від часу мають неналежну кваліфікацію, тому медіація не використовується не тільки через її добровільний характер без стимулів, а й через відсутність гарантій якості.

Тож необхідним є забезпечення ефективності здійснення процедури медіації шляхом підвищення кваліфікації суддів через отримання спеціальної підготовки щодо проведення процедур альтернативного врегулювання спорів, у тому числі медіації.

Також у переліку відкритих питань щодо готовності до застосування медіації в судочинстві стоять організаційне та матеріально-технічне забезпечення (організація комфортного і результативного проведення

процедури медіації, виокремлення та підготовка приміщень для здійснення процедури медіації, забезпечення учасників процедури необхідною технікою та інформаційно-комунікаційними технологіями).

Окремим важливим аспектом досягнення готовності судової системи до якісного проведення медіаційних процесів є розробка і використання дієвих і ефективних методик здійснення процедури медіації, які б задовольняли потреби сторін спору чи конфлікту.

Таким чином, було обґрунтовано необхідність впровадження медіації в судову систему загалом та цивільне судочинство зокрема, а також визначено певні аспекти, які необхідно удосконалити для забезпечення готовності до її якісного і ефективного застосування на практиці.

Висновки до другого розділу

Було досліджено статус медіатора, який включає: вимоги до самих медіаторів та їх підготовки, права і обов'язки медіаторів, їх норми професійної етики і відповідальність. Сформовано карту статусу медіатора з деякими характеристиками, пов'язаними з його функціональними обов'язками.

Визначено певні регламентовані законодавством обмеження у діяльності медіатора, які в обов'язковому порядку необхідно враховувати у процесі здійснення медіації:

- 1) медіатор в одному конфлікті (спорі) має виконувати тільки свою функцію у не суміщати її з функцією іншого учасника процедури медіації;
- 2) медіатор не повинен давати рекомендації та консультації сторонам процесу щодо прийняття ними рішення по суті конфлікту;
- 3) медіатор не має права самостійно приймати рішення за результатами вирішення конфлікту (спору) між сторонами медіації;
- 4) медіатор не може виконувати функції представника або захисника певної сторони у досудовому розслідуванні, судовому, третейському чи

арбітражному провадженні у конфлікті (спорі), де він був чи виконує обов'язки медіатора.

Встановлені в роботі етапи проведення медіації дозволили визначити функції медіатора, які у Законі України «Про медіацію» не прописані окремо.

На медіатора покладається низка важливих функцій:

1) перш за все, медіатор керує та управляє процесом ведення переговорів між сторонами;

2) виявляє інтереси, потреби, бажання сторін та й загалом аналізує конфлікт (спір);

3) медіатор розглядає варіанти вирішення спору, забезпечує зворотний зв'язок, перевіряє, наскільки вимоги сторін узгоджуються між собою і наскільки вони є реалістичними та можливими для виконання.

Досліджено стадії судового розгляду справи та можливість доречної інтеграції медіації. Встановлено, що під час розгляду справи вже після завершення стадії дослідження доказів та переходу до судових дебатів у сторін окреслюється чітке розуміння позицій один одного, прозорість аргументів та наявність доказів на їх підтвердження, сили і вагомості цих доказів, а також з'являється розуміння перспектив результату розгляду справи. Тобто сторони спору вже усвідомлюють як свої переваги у спорі, так і слабкі сторони. Зважаючи на це, запропоновано запровадження можливості переходу сторін до процедури медіації саме на цій стадії судового розгляду, яке надасть їм можливість швидко визначити свій спектр дій та можливі поступки, на які вони зможуть піти задля досягнення вирішення конфлікту у спосіб, що буде прийнятний для всіх сторін конфлікту.

Крім цього додатковою перевагою виходу у процедуру медіації після закінчення дослідження доказів по справі є те, що сторони можуть задовольнити свої потреби та вирішити конфлікт і в інший спосіб, окрім визначеного законодавцем у законах та нормативно-правових актах. І така дія

є можливою лише в межах проведення медіаційної процедури та закріплена за наслідками проведення медіації в медіаційній угоді.

На міжнародному рівні визнано, що число медіаційних процесів в державі є головним показником впливу різноманітних інструментів медіації, включаючи цивільні рекомендації та рекомендації Європейської комісії з ефективності правосуддя. За результатами проведеного дослідження щодо доступності офіційних даних про кількість процесів цивільної медіації, які здійснювалися та вирішувалися, було визначено що у більшості країн даних щодо процесів медіації недостатньо.

Відношення кількості процедур медіації до кількості вхідних справ показало «Індекс збалансованого співвідношення» між медіаційними процедурами та судовими процесами. Він застосовувався для оцінки ефективності успішної моделі медіації. Як видно, тільки Італія, Фінляндія та Норвегія мають значення показника вище за 10%, тоді як для більшості (85%) з 22 держав, зазначений індекс значно нижче 1%.

Аналіз даних і результатів діяльності судової системи України з позиції здійснення процедур врегулювання спору за участю судді, впровадження медіаційних процедур загалом та у цивільне судочинство зокрема свідчать про необхідність розвитку інституту медіації, розробки напрямів його удосконалення на всіх рівнях існування: теоретико-методологічному, законодавчому, інституційному, методично-технологічному, інформаційно-аналітичному, організаційному, практичному.

Використання такого інструменту, як медіація, є гідною альтернативою судовому врегулюванню спорів, яка полягає у пошуку оптимального рішення, у повній мірі враховуючи інтереси сторін шляхом проведення низки переговорів, висловлення думок та пропозицій за участю медіатора як незалежної особи, який діє на засадах незалежності та неупередженості, сприяє підтримці та розвитку між сторонами культури їхніх відносин, досягненню позитивного результату і взаєморозуміння у конфлікті (спорі),

який між ними виник. Завдяки перевагам медіації, а саме таким, як економія часу, взаємоприйнятне рішення, добровільність, гнучкість процедури, та іншим, можливе швидке та ефективно вирішення конфліктів, які виникають у суспільстві.

Досліджуючи необхідність впровадження медіації в цивільне судочинство, було сформульовано питання визначення готовності судової системи та громадськості загалом до її застосування. Ці питання варто взяти до уваги, якщо медіація стає передумовою процесу вирішення спорів у суді (медіація перед поданням справи до суду).

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК МЕДІАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ УКРАЇНИ

3.1. Перспективні напрями використання медіації в судовій системі України

Враховуючи різноманітність існуючих на практиці та теоретично можливих медіаційних моделей у світі варто відмітити, що загалом в Україні медіація може бути впроваджена в судах у багатьох різних форматах. Дієвою може бути активізація реально можливої медіації, яка включає реалізацію права сторін на призупинення судових процедур для проведення медіації. Також перспективним варіантом застосування медіації в діяльності суддів може бути впровадження обов'язкового досудового порядку вирішення спорів шляхом медіації, коли всі справи певного типу мають пройти процедуру медіації перед їх розглядом у суді. Добровільними моделями судової медіації виступають будь-які моделі, що потребують згоди обох сторін. Навпаки, обов'язкові моделі передбачають механізм застосування медіації незалежно від бажання сторін (але в результаті проведення медіації сторони не зобов'язані прийти до остаточного вирішення спору).

Тож варто більш детально дослідити перспективні напрями і моделі використання медіації в діяльності судової системи України.

Одним із перших напрямів інтеграції медіації в судову систему можна назвати **впровадження обов'язкової судової медіації**. Звичайно методом введення медіації в діяльність судової системи є формування зобов'язання використовувати її у певних видах справ до початку розгляду позову судом. Цей сценарій є реалізованим в Італії ще у 2013 році. З того часу Італія стала лідером за кількістю випадків медіації, було проведено більше 300 тисяч медіацій на рік [61].

В українській правовій практиці така модель обов'язкової медіації мала би відноситися до інституту досудового врегулювання спорів. У червні 2016 року Верховною Радою були прийняті зміни до Конституції України, відповідно до яких текст статті 124 Конституції вказує на те, що: «законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору» [3]. Тож Конституцією дозволено здійснення обов'язкової медіації в Україні, але це не означає, що почав діяти такий механізм. На сьогоднішній день питання впровадження обов'язкової судової медіації на практиці поки ще не розглядається.

З позиції оцінки результатів і ефективності впровадження, обов'язкова медіація має певні переваги через реалізацію можливості отримати швидкі результати. Це відбувається по причині того, що обов'язкова судова медіація дозволяє швидко скоротити кількість справ, які розглядаються судами за повною процедурою. Така процедура може позитивно вплинути на загальний термін розгляду справ та витрати судової системи. У межах моделі обов'язкової судової медіації простіше може здійснюватися контроль якості підготовки медіаторів, якості процедури і технології медіації та надання правової допомоги малозабезпеченим верствам населенням. Зрештою, обов'язкова медіація гарантує стабільне направлення певного обсягу справ на медіацію, а отже, і отримання стабільного заробітку медіаторами.

Однак варто відмітити, що впровадження у практику діяльності суддів обов'язкової медіації має певні ризики і обмеження (рис. 3.1), особливо враховуючи сучасні соціально-політичні трансформації в Україні. Тож встановлені недоліки необхідно взяти до уваги і більш детально опрацювати.

Враховуючи наведені вище переваги та обмеження від впровадження обов'язкової медіації в діяльність судової системи України, рекомендується на певний час відкласти ідею введення обов'язкової (без згоди сторін) судової медіації. Замість цього варіанту можна запропонувати поступове але більш інтенсивне використання на практиці добровільних моделей судової медіації.

Такий напрям розвитку медіації згодом може привести Україну до обов'язкової судової медіації або обов'язкових інформаційних сесій про медіацію, але цей процес повинен здійснюватися не різко й інтенсивно, а планомірно.

1). Вимога обов'язкової досудової медіації може лише змусити сторони спробувати вирішити спір, але не обов'язково вирішити його. Враховуючи те, що будь-яку обов'язкову вимогу сторони їхні адвокати часто розглядають як бюрократичну формальність та додатковий крок на шляху до суду, досвід іноземних країн свідчить, що багато сторін просто не відвідують перші інформаційні засідання з медіації. Це призводить до низького рівня досягнення домовленостей при обов'язковій медіації спорів. Таким чином, більшість справ, які передаються на медіацію в обов'язковому порядку, повертаються назад до суду.

2). Збільшується час та витрати на справи, у яких була спроба медіації, але вона не завершилась урегулюванням спору.

3). Обов'язкова медіація призводить до протиріччя між необхідністю гарантувати сторонам доступну процедуру медіації та необхідністю підтримки медіаторів. Враховуючи те, що заборонено змушувати сторони сплачувати великі суми за обов'язкову судову медіацію, найбільш реалістичним варіантом є державне фінансування обов'язкової медіації. Однак, це вимагає додаткових витрат з державного бюджету.

4). Обов'язкова медіація робить надзвичайно важливим для держави гарантування правової допомоги та вільного доступу до послуг медіації тим категоріями громадян, які мають право на безоплатну правову допомогу в рамках судового процесу. На сьогодні надання такої допомоги існує в рамках центрів безоплатної правової допомоги, як це передбачено законом України «Про безоплатну правову допомогу» (статті 2 та 7). Однак це вимагає додаткових витрат з державного бюджету.

5). Швидке введення в Україні обов'язкової медіації навіть щодо вузької категорії спорів, як, наприклад, спорів з розлучення, вимагає стабільного та професійного кадрового складу підготовлених та сертифікованих медіаторів. Окрім того, якщо буде введена обов'язкова медіація, принципи доступу до правосуддя вимагатимуть присутності медіаторів у всіх, навіть найбільш віддалених, судах. На даний момент надавати такі послуги однаково у всіх судах України є неможливим.

6). Обов'язкова медіація в контексті пострадянської правової культури може нести певні корупційні ризики (наприклад, судді можуть використовувати медіацію на користь певних медіаторів). Ці ризики не є фатальними для інституту медіації, але вони мають бути усунені шляхом продуманого правового регулювання.

Рис. 3.1. Перелік ризиків і обмежень впровадження у практику діяльності суддів обов'язкової медіації

Джерело: розроблено автором при використанні [61]

На основі проведено аналізу наявних переваг і обмежень запровадження в судову діяльність України обов'язкової медіації, існуючого досвіду реалізації певних проектів з медіації в українських судах, а також враховуючи досвід консультацій та конференцій, які були проведені з професійною спільнотою медіаторів та іншими зацікавленими представниками цієї процедури, пропонується, що оптимальним на сьогоднішній день, тобто найбільш результативним та найменш ризикованим напрямом використання медіації в судовій системі України буде **поступове запровадження моделі добровільної судової медіації**.

Завдання повноцінної інтеграції в судову систему медіації полягає в тому, щоб надати населенню можливість використання найбільш доцільного інструменту врегулювання конкретного спору із широкого кола різноманітних варіантів. Це сприятиме підвищенню особистої відповідальності громадян за вирішення їх конфліктів.

Варто відмітити, що цілеспрямоване використання медіативної процедури в діяльності судової системи потребує додаткових зусиль з боку спільноти медіаторів і держави загалом з метою підвищення попиту громадян на медіаційні послуги. Без таких зусиль лише формування законодавчих положень з медіації не зможе кардинально змінити існуючий спосіб вирішення конфліктів і спорів населення. Тож запровадження добровільної медіації в судову систему повинно бути ключовою частиною стратегії розвитку медіації в Україні. Ця стратегія повинна містити крім питань про взаємодію медіаторів з судами також такі напрями розвитку медіації:

- 1) популяризації медіаційних процедур серед широких верств населення;
- 2) розробки і включення медіації і подібних їй курсів до шкільної та університетської програм навчання;
- 3) навчання медіації юристів і суддів;
- 4) активного залучення представників бізнесу та інших потенційних

клієнтів процедури медіації до процесу її розвитку і удосконалення.

Загалом впровадження і використання медіації в діяльності судової системи повинно базуватись на поступовому формуванні відповідної законодавчої бази. Починаючи з доопрацювання профільного закону про медіацію та внесення змін до процесуальних кодексів, закінчуючи спеціалізованими нормативними положеннями щодо використання медіації у цивільних, господарських, сімейних, адміністративних, податкових, кримінальних та інших видах правовідносин. Також національне законодавство про медіацію має враховувати міжнародні стандарти, зокрема рекомендації з медіації Ради Європи, Директив Європейського Союзу з медіації та альтернативного вирішення спорів, положення Типового закону ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну процедуру примирення».

Необхідно, щоб медіація як процедура примирення застосовувалась до вирішення усіх видів спорів: цивільних, господарських, сімейних, кримінальних, адміністративних та інших, але з урахуванням обмежень, передбачених чинним законодавством.

Для підвищення зацікавленості суддів у здійсненні процедури медіації, статистичні звіти про роботу конкретних суддів повинні включати кількість справ, які було завершено з використанням медіації.

Спираючись на різноманітні рекомендації (вітчизняні, міжнародні, Ради Європи) про запровадження і використання медіації в судовій системі, а також враховуючи результати проведеного дослідження, можна сформулювати перелік рекомендацій щодо напрямів розвитку судової медіації. Більш детально вони представлені на рис. 3.2.

Як видно з рисунку, зацікавленими сторонами у розвитку медіації в Україні є численні суб'єкти з різним ступенем зацікавленості в медіації та різними можливостями і ресурсами. Так, судовій системі, враховуючи її специфічну конфігурацію, відносну ефективність і нестабільність, наразі

1. Під час інтеграції медіації в українську судову систему необхідно утримуватися від розгляду медіації як інструменту, який надає можливість полегшити навантаження на суддів. Замість цього **медіація в рамках судової системи повинна бути спрямована на громадян, на надання ширших можливостей обирати механізми вирішення спорів**, які забезпечують їх спроможність і сприяють **підвищенню індивідуальної відповідальності за вирішення суперечок**.

2. Спиратися на стратегію **поступової інтеграції медіації в судову систему** України, яка базується на моделях **добровільної судової медіації, принципах децентралізованого професійного саморегулювання** і мінімального державного втручання в ці питання. Підтримувати процедури з судової медіації та моніторинг цих процедур у **співпраці з судами, медіаторами та іншими зацікавленими учасниками**.

3. Доопрацювати Закон України «Про медіацію», забезпечити, щоб цей закон, Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс та Кодекс адміністративного судочинства **включали принципи поступової інтеграції медіації в судову систему**. Інститут медіації має співіснувати на рівні з інститутом врегулювання спору за участю судді .

4. На базі НАМУ у прозорий та відкритий спосіб шляхом публічних заходів і консультацій з усіма зацікавленими учасниками розробити напрями розвитку медіації, які будуть включати **популяризацію медіації, професійну саморегуляцію діяльності медіаторів, освіту в сфері медіації**. Забезпечити, щоб напрями розвитку медіації включали опис **механізмів мотивації її використання населенням**, які мають бути включені до законодавчих актів.

5. З огляду на підвищення конкуренції між правниками та медіаторами, а також на виняткову важливість підтримки медіації урядом, виконавчою владою на місцях, судьями та бізнесом, **підтримати спільні проекти медіаторів з цими учасниками**, які сприяють взаєморозумінню, співробітництву та спільним діям, включаючи спільну розробку напрямів розвитку медіації.

6. Заохочувати і **підтримувати спільноту медіаторів** на розробку, удосконалення та забезпечення виконання стандартів щодо професійної підготовки медіаторів та акредитації навчальних програм з медіації; моніторингу якості послуг з медіації; стандартів етики медіаторів на основі Європейського кодексу етики медіаторів.

7. У світлі наслідків збройного конфлікту в Україні, забезпечити включення в напрями розвитку медіації **питання медіації і діалогу в сфері миробудівництва та перехідного правосуддя (transitional justice)**. Для цього бажано залучити до дослідження цих питань учених, медіаторів-практиків, фасилітаторів діалогів та представників державного управління.

Рис. 3.2. Комплекс рекомендацій щодо напрямів розвитку медіації в діяльності судової системи

Джерело: розроблено автором при використанні [61]

бракує системної зацікавленості у підвищенні ефективності їх діяльності через більш інтенсивне використання медіації.

Високопрофесійна, мобільна, відкрита спільнота медіаторів, яка орієнтована на різноманітні зміни, залишається ключовим вмотивованим і зацікавленим учасником процесу медіації, здатним активізувати розвиток медіації в Україні. Проте необхідно враховувати, що повноцінний розвиток медіації неможливий без політичної підтримки і в першу чергу залежить від діяльності у цьому напрямку судової системи. Тож спільнота медіаторів повинна збільшувати коло правників, покращувати взаємодію з судами, державними органами, міжнародними організаціями та бізнесом у справі розвитку медіації в Україні.

3.2. Шляхи розвитку медіації в цивільному судочинстві

Щодо розвитку медіації у різноманітних напрямках діяльності, у тому числі в цивільному судочинстві, варто відмітити, що рівень частоти її використання обумовлений сферою відносин, у яких виникає спір. Загалом до **цивільного судочинства** відносяться спори, які виникають у сферах цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин. Так, наприклад, медіація у сфері сімейних відносин і спорів, що пов'язані з дітьми, вважається більш ефективною з огляду на наявність вираженого емоційного фактору та бажання уникнути надмірної травмованості. Медіація також популярна серед представників бізнес-середовища, адже завдяки цій процедурі сторони можуть зберегти комерційні відносини, уникнути репутаційних ризиків та досягти взаємовигідних домовленостей.

У результаті бойових дій в Україні у нашому суспільстві збільшилась частка деяких категорій спорів. Серед них, наприклад, транскордонні сімейні спори, в яких обидві сторони – громадяни України. Передусім, медіація,

зокрема і онлайн-медіація, видається доцільним способом вирішення таких категорій спорів. Також нині все більш актуальними стають спори, що пов'язані з військовою службою, мобілізацією тощо. У всіх цих сферах присутній високий рівень емоційної напруги. Для уникнення ескалацій, емоційного, психологічного навантаження на учасників конфлікту варто використовувати медіацію як ефективну процедуру врегулювання конфліктів.

Дослідження практичного досвіду використання медіації у країнах Європи показало, що за період 2020-2021 років у Бельгії, Італії та Франції від 75 до 85% справ, у ході яких використовувалася процедура медіації, завершилися успіхом. При цьому у Європі поширеною категорією спорів, поряд із сімейними, є справи, що стосуються захисту прав споживачів. Так, для врегулювання подібних міжнародних спорів, що виникають на європейському ринку, на рівні Європейського Союзу було прийнято Директиву 2013/11/ЄС. Вона пропонує альтернативне вирішення спорів щодо споживачів. Крім того, під час пандемії COVID-19 великою популярністю користувалася медіація у справах щодо скасування та відшкодування вартості бронювання турів відпочинку у зв'язку з обмеженням туристичних подорожей. Цей приклад показує адаптивність медіації, можливість пристосування цієї процедури до нових сфер і категорій справ та її універсальність [33].

Загалом **перелік актуальних сфер використання медіації у цивільному судочинстві** наведено на рис. 3.3.

На сьогоднішній день у Цивільному процесуальному кодексі України містяться положення, які дозволяють сторонам укласти мирову угоду на будь-якій стадії цивільного процесу (частина 3 статті 31). Більше того, у цивільному процесі навіть передбачено проведення судом обов'язкового попереднього судового засідання у справі, в тому числі з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду шляхом медіації. У цивільному процесі, а саме на будь-якому етапі вирішення спору, сторони й сьогодні можуть просити суд надати їм час на укладення мирової угоди. При цьому

законодавство не обмежує сторін у тому, як саме вони використають наданий їм час. Але медіація значно поступається цьому правовому інституту, адже якщо сторони забажають звернутися до медіації на етапі, коли спір уже розглядається компетентним органом, то цю угоду на основі медіації вони повинні назвати все ж таки мировою угодою для подання до суду на затвердження або ж просто домовитися, щоб позивач відмовився від свого позову [33].

Перелік актуальних сфер використання медіації у цивільному судочинстві:

- 1) бізнес-середовище;
- 2) сімейні спори;
- 3) соціальна сфера;
- 4) трудові відносини;
- 5) земельні спори між фізичними особами;
- 6) захист прав споживачів;
- 7) ІР-сфера (інтелектуальна власність);
- 8) ІТ-сфера (інформаційно-комунікаційні технології);
- 9) робота з громадами.

Рис. 3.3. Перелік актуальних сфер використання медіації у цивільному судочинстві

Джерело: складено автором

Як відомо, процесуальне законодавство передбачає, що сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом використання медіації на будь-якій стадії судового процесу. До того ж українське законодавство передбачає певний фінансовий стимул для примирення сторін. Зокрема, якщо домовленості про укладення мирової угоди, відмову позивача від позову або визнання позову відповідачем досягнуто сторонами за результатами проведення медіації, то

суд розглядає питання про повернення позивачу 60 відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову.

Якщо більш детально розглядати питання використання процедури медіації в цивільному судочинстві, варто зазначити, що **оптимальним етапом її впровадження буде стадія судових дебатів** (рис. 3.4).

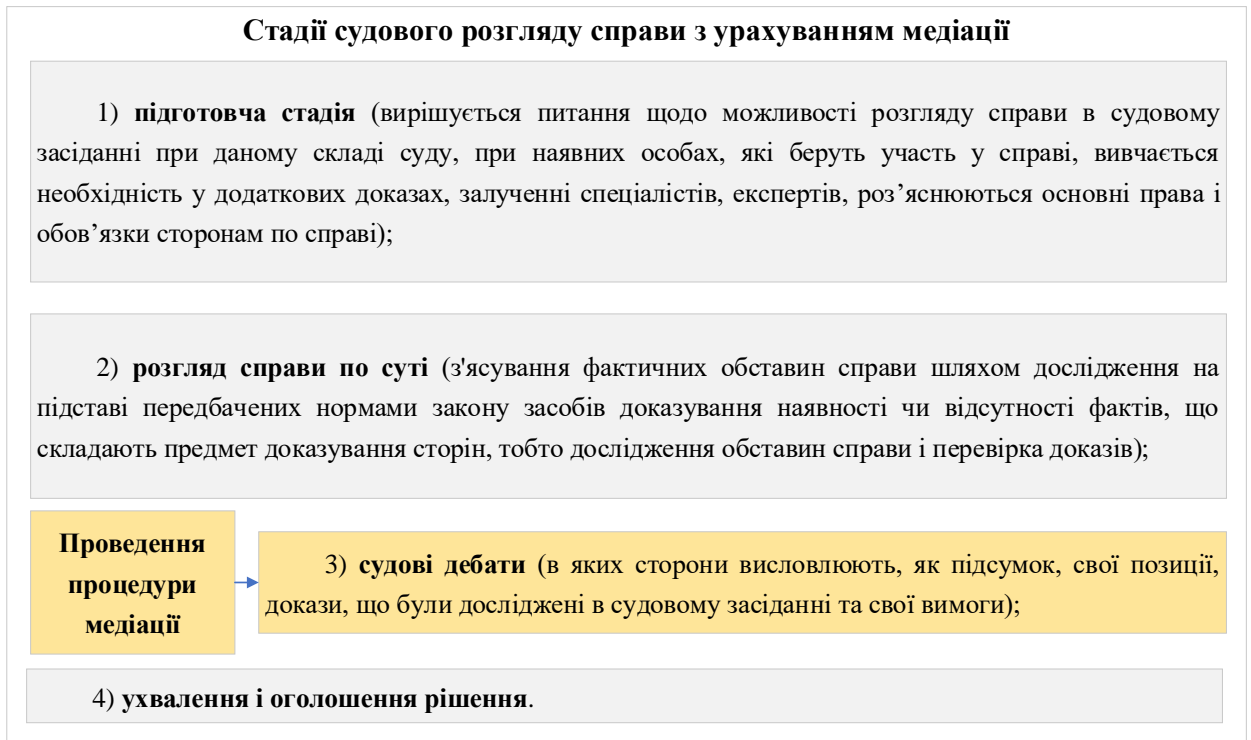

Рис. 3.4. Стадія рекомендованого впровадження процедури медіації в цивільному судочинстві

Джерело: розроблено автором

Оскільки під час розгляду справи вже після завершення стадії дослідження доказів та переходу до судових дебатів у сторін **окреслюється чітке розуміння позицій один одного, прозорість аргументів та наявність доказів на їх підтвердження, сили і вагомості цих доказів, а також з'являється розуміння перспектив результату розгляду справи.** Тобто сторони спору вже усвідомлюють як свої переваги у спорі, так і слабкі сторони. Зважаючи на це, запровадження можливості переходу сторін до процедури медіації саме на цій стадії судового розгляду надасть їм можливість

швидко визначити свій спектр дій та можливі поступки, на які вони зможуть піти задля досягнення вирішення конфлікту у спосіб, що буде прийнятний для всіх сторін конфлікту. Крім цього додатковою перевагою виходу у процедуру медіації після закінчення дослідження доказів по справі є те, що сторони можуть задовольнити свої потреби та вирішити конфлікт і в інший спосіб, окрім визначеного законодавцем у законах та нормативно-правових актах. І така дія є можливою лише в межах проведення медіаційної процедури та закріплена за наслідками проведення медіації в медіаційній угоді.

Загалом можна виокремити певні шляхи розвитку медіації у судочинстві, у тому числі цивільному судочинстві. Їх перелік наведено на рис. 3.5.

Шляхи розвитку медіації у судочинстві:

- 1) забезпечення відповідного рівня інституціональної прихильності та поваги до медіації, її суб'єктів та спеціалістів;
- 2) підвищення інтеграції медіації в судові процеси та їх збалансованого співвідношення;
- 3) підготовка та реалізація програми навчального курсу для отримання додаткових знань про розробку, управління та адміністрування медіації при суді;
- 4) забезпечення навчанням та підвищенням кваліфікації з медіації;
- 5) розробка типової схеми медіації, пов'язаної з судом, на основі типової програми альтернативного вирішення спорів у суді, яка отримала особливе визнання Ради Європи та Європейської комісії як модель найкращої практики;
- 6) розробка типових стандартів для системи акредитації та реєстрації медіаторів, які працюють у схемах медіації, пов'язаних з судом;
- 7) організація інформаційних сесій з медіації;
- 8) інформування сторін та адвокатів про наявність і потенційні переваги доступних процесів медіації та надання їм можливості використання такого процесу до та під час судового розгляду;
- 9) розробка і використання дієвих та результативних технологій проведення медіації у цивільному судочинстві;
- 10) при розгляді доцільності медіації врахування фінансових обставин сторін та їхню здатність одержати юридичні консультації або фінансування;
- 11) формування і ведення єдиної статистичної бази даних з проведення медіаційних процедур у суді.

Рис. 3.5. Шляхи розвитку медіації у судочинстві, у тому числі цивільному

Джерело: розроблено автором

До того ж варто зауважити, що враховуючи інтеграцію України в ЄС, необхідною є імплементація в національне законодавство Директиви 2008/52/ЄС про окремі аспекти медіації у цивільних та господарських справах. Так, стаття 6 Директиви передбачає обов'язок держав-членів забезпечити можливість примусового виконання письмової угоди за результатами медіації за бажанням та згодою сторін.

Отож, як видно з наведеного вище матеріалу, процедура медіації є конфіденційною, дозволяє економити час та ресурси сторін, може зберегти їх стосунки та не накладає жорстких обмежень на формулювання можливого взаємовигідного рішення конфлікту. Тобто медіація у цивільному судочинстві має значну кількість переваг, порівняно зі звичайним форматом судового розгляду.

Попри вказані значущі особливості медіації для учасників цієї процедури, варто зазначити, що вона й досі залишається відносно маловідомою та не достатньо поширеною у використанні у будь-якому вигляді в українському суспільстві. Через це необхідним є подальший поштовх у її розвитку – популяризація задля підвищення рівня розуміння, попиту та використання процедури серед громадян.

3.3. Забезпечення розвитку медіації в діяльності суддів України

Важливими серед інших є питання забезпечення розвитку та ефективного використання процедури медіації в діяльності суддів. Варто відмітити, що в Україні медіація є запровадженою територіально у великих містах. У деяких містах організовано матеріально-технічне забезпечення здійснення медіаційних процедур: в окремих приміщеннях судів виділено кабінети медіації. Такі дії можна розглядати позитивним кроком у напрямі забезпечення розвитку медіації. Подібні умови і можливості слід надавати

також і в інших місцях. Очевидно, медіацію можна проводити у приміщеннях судів, але також можливим є використання й інших зручних для цієї процедури та оздоблених приміщень, які для громадськості легко доступні. Для прикладу, можна відмітити, що ефективним забезпеченням розвитку медіації буде **виступати організація роботи кабінетів присудової медіації** у кожному приміщенні районного суду на території певного міста. До того ж варто **запровадити посаду адміністратора з медіації в суді**, до основних функцій якого буде відноситися координація діяльності зацікавлених сторін у питаннях медіації, надання першої консультації громадянам за направленням судді, при необхідності супроводження процедури медіації тощо.

Під час епідемій, пандемій, тривоги, пов'язаних із бойовими діями в Україні, та при виникненні інших поважних причин, що загрожують життю і здоров'ю населення, коли процедура медіації не може проводитися реально на організованому місці, варто зробити можливим проведення **онлайн-медіації через Інтернет, тобто електронної медіації**. До того ж таким чином можна вирішити проблему дефіциту медіаторів у окремих територіях, районах і областях. Для належного функціонування електронної медіації слід забезпечити **достатню і безпечну цифрову інфраструктуру**, у тому числі у вигляді комп'ютерної техніки та відео-, аудіо-пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій (програм), а для медіаторів може знадобитися додаткове спеціалізоване навчання.

Загалом питанню якісної підготовки медіаторів теж необхідно приділити увагу. Судді, адвокати та інші надавачі правової допомоги, які інформують учасників судового процесу про можливість медіації, також мають вирішальне значення, їх потенціал можна розвивати через приділення уваги медіації на юридичних факультетах та в інших формах (постійної) юридичної освіти та підвищення кваліфікації. Очевидно, це не означає, що всіх юристів слід навчати бути медіаторами, але це означає, що вони повинні принаймні отримати деякі базові знання щодо цього виду вирішення спорів. З

позиції впровадження медіації в діяльність судової системи варто здійснити організацію і реалізацію процесу навчання суддів. Враховуючи наявність законодавчого закріплення існування процедури медіації, функціонування і поступового становлення інституту медіації з її спільнотою і принципами роботи, доцільним є **проведення кваліфікаційного курсу медіації саме для суддів**, особливо першої інстанції.

Професійній підготовці медіатора як особи, за сприяння якої вирішується спір, варто приділити уваги не менше, ніж іншим організаційним питанням. Майже в кожному законі, який стосується правничої та правоохоронної діяльності, є визначення тих осіб, які здійснюють ту чи іншу правову діяльність, таких як адвокати, прокурори, поліцейські, державні службовці, державні виконавці, судді, політичні діячі й інші. Тобто йдеться про закріплення повноважень і визначення вимог та умов для працевлаштування на законодавчому рівні.

Варто звернути увагу також на ту обставину, що доцільним є відокремлення **не тільки такої спеціальності, як медіатор, а й спрямованість його діяльності**, стосується це того, **в якій галузі права цей фахівець буде здійснювати свою професійну діяльність**, зважаючи на те що здійснення особою медіації в різних галузях права впливатиме на якість надання допомоги під час вирішення спорів, що саме й ускладнює таке співвідношення, як адміністративне право та кримінальне або цивільне та кримінальне, сімейне тощо.

Убачається, що досить позитивним моментом для медіації у цивільному судочинстві було б, коли б **медіатором була особа, яка є професійним психологом**. Це твердження має низку переваг, однак, якщо медіатором усе ж таки є непрофесійний психолог, доцільно було б передбачити, щоб медіатори мали досвід роботи у сфері психології, соціології, педагогіки або права, крім того, медіатор повинен бути обізнаний у положеннях чинного законодавства, адже основним його обов'язком є не тільки зрозуміти позицію сторін і

посприяти останнім знайти вихід у вирішенні конфлікту, а й підвести конкретну ситуацію під норму чинного законодавства [57].

Доцільно було б **запровадити інститут суддів-медіаторів**, учасники якого володітимуть професійними вміннями та навичками для врегулювання спорів і конфліктів. Задля підготовки суддів-медіаторів варто об'єднати зусилля національних шкіл професійної підготовки медіаторів, міжнародних партнерів, які вже мають успішний практичний досвід у цій сфері, та Національної школи суддів України.

Також одним із напрямів забезпечення розвитку **медіації в діяльності суддів** є її **популяризація**, тобто здійснення інформаційного забезпечення населення щодо питань альтернативного вирішення спорів. Джерелами такого інформаційного забезпечення громадськості виступають Закон України «Про медіацію», інформаційні повідомлення у засобах масової інформації, офіційні веб-сайти та сторінки у соціальних мережах судової і виконавчої влади, які також можна задіяти для розповсюдження інформації про медіацію у суді.

Щодо **фінансово-економічного забезпечення розвитку процедури медіації** варто відмітити таке. Крім встановленого законодавством грошового стимулу (повернення 60% судового збору), потрібно вивчити подальші дієві стимули до використання медіації, наприклад, запровадження безкоштовної медіації у справах про неплатоспроможність. Також необхідним може бути надання безоплатної правової допомоги незаможним сторонам, які хочуть скористатися медіацією.

Таким чином, доцільним є запровадження таких **організаційних заходів забезпечення розвитку медіації**:

- 1) проведення правової освіти й виховання населення з метою підвищення рівня правової культури і обізнаності у альтернативних можливостях вирішення конфліктів і спорів;

3) підвищення рівня довіри до послуги медіації шляхом доведення до відома суспільства інформації про переваги медіації, її успішність і результативність, порівняно з іншими способами вирішення спорів;

3) активна інформаційна політика, яка виявлятиметься в постійній цілеспрямованій діяльності органів державної влади та осіб, які здійснюють діяльність у сфері медіації;

4) розширення завдань міжнародних проектів із упровадження медіації в Україні, залучення до відповідних програм не лише державних органів, а й громадських організацій медіаторів, які довели ефективність упровадження програм медіації на практиці, задля популяризації медіації в Україні;

5) запровадження державного фінансування програм проведення медіації;

6) розширення фінансових стимулів до використання процедури медіації;

7) поширення серед юристів, суддів знань і практичних навичок про медіацію, створення мережі центрів підготовки медіаторів, прийняття відповідного законодавства, яке б закріпило правовий статус професійного медіатора та процедуру формування корпусу медіаторів, сприяння діяльності й налагодження взаємодії з громадськими організаціями, які займаються підготовкою професійних медіаторів [69];

8) доопрацювання закону про медіацію й закріплення в ньому кола справ, у яких відображено визначення функцій медіаторів, процедури їх обрання, закріплення основних засад, форм і технології проведення медіації;

9) організація роботи кабінетів присудової медіації у приміщеннях судів з їх необхідним забезпеченням комп'ютерною технікою, обладнанням та інформаційно-комунікаційними технологіями.

Більш наглядно організаційні заходи із забезпечення розвитку процедури медіації в судовій системі наведено на рис. 3.6.

Рис. 3.6. Організаційні заходи із забезпечення розвитку процедури медіації в судовій системі

Джерело: розроблено автором

Отже, як свідчить досвід здійснення медіації у зарубіжних країнах та певні напрацювання у вітчизняній сфері медіації, варто звернути увагу на питання фінансування інституту медіації, підготовку фахівців (суддів), популяризацію медіації, міжнародне співробітництво, прийняття відповідних законодавчих норм і залучення провідних спеціалістів, матеріальне забезпечення і організацію роботи присудової медіації.

Тож законодавчо врегульований та організаційно забезпечений процес розвитку медіації в діяльності суддів сприятиме швидкому вирішенню спорів у різних галузях права, у тому числі в цивільному судочинстві, тим самим підвищуючи авторитет суду та органів державної влади у суспільстві загалом.

Висновки до третього розділу

Запропоновано перспективні напрями використання медіації в судовій системі України. Відмічено, що загалом в Україні медіація може бути впроваджена в судах у багатьох різних форматах. Дієвою може бути активізація реально можливої медіації, яка включає реалізацію права сторін на призупинення судових процедур для проведення медіації. Також перспективним варіантом застосування медіації в діяльності суддів може бути впровадження обов'язкового досудового порядку вирішення спорів шляхом медіації, коли всі справи певного типу мають пройти процедуру медіації перед їх розглядом у суді.

Одним із перших напрямів інтеграції медіації в судову систему встановлено впровадження обов'язкової судової медіації. Методом введення медіації в діяльність судової системи є формування зобов'язання використовувати її у певних видах справ до початку розгляду позову судом. На сьогоднішній день питання впровадження обов'язкової судової медіації на практиці поки ще не розглядається. З позиції оцінки результатів і ефективності впровадження, обов'язкова медіація має певні переваги через реалізацію можливості отримати швидкі результати. Це відбувається по причині того, що

обов'язкова судова медіація дозволяє швидко скоротити кількість справ, які розглядаються судами за повною процедурою. Однак варто відмітити, що впровадження у практику діяльності суддів обов'язкової медіації має певні ризики і обмеження. Враховуючи наведені вище переваги та обмеження від впровадження обов'язкової медіації в діяльність судової системи України, рекомендується на певний час відкласти ідею введення обов'язкової (без згоди сторін) судової медіації.

Запропоновано поступове але більш інтенсивне використання на практиці добровільних моделей судової медіації. Завдання повноцінної інтеграції в судову систему медіації полягає в тому, щоб надати населенню можливість використання найбільш доцільного інструменту врегулювання конкретного спору із широкого кола різноманітних варіантів. Це сприятиме підвищенню особистої відповідальності громадян за вирішення їх конфліктів.

Спираючись на різноманітні рекомендації (вітчизняні, міжнародні, Ради Європи) про запровадження і використання медіації в судовій системі, а також враховуючи результати проведеного дослідження, сформульовано перелік рекомендацій щодо напрямів розвитку судової медіації.

Запропоновано шляхи розвитку медіації в цивільному судочинстві. Щодо розвитку медіації у різноманітних напрямках діяльності, у тому числі в цивільному судочинстві, варто відмітити, що рівень частоти її використання обумовлений сферою відносин, у яких виникає спір. Загалом до цивільного судочинства відносяться спори, які виникають у сферах цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин.

Встановлено, що до переліку актуальних сфер використання медіації у цивільному судочинстві відносяться: бізнес-середовище; сімейні спори; соціальна сфера; трудові відносини; земельні спори між фізичними особами; захист прав споживачів; ІР-сфера (інтелектуальна власність); ІТ-сфера (інформаційно-комунікаційні технології); робота з громадами.

Якщо більш детально розглядати питання використання процедури медіації в цивільному судочинстві, зазначено, що оптимальним етапом її впровадження буде стадія судових дебатів. Оскільки під час розгляду справи вже після завершення стадії дослідження доказів та переходу до судових дебатів у сторін окреслюється чітке розуміння позицій один одного, прозорість аргументів та наявність доказів на їх підтвердження, сили і вагомості цих доказів, а також з'являється розуміння перспектив результату розгляду справи. Тобто сторони спору вже усвідомлюють як свої переваги у спорі, так і слабкі сторони. Зважаючи на це, запровадження можливості переходу сторін до процедури медіації саме на цій стадії судового розгляду надасть їм можливість швидко визначити свій спектр дій та можливі поступки, на які вони зможуть піти задля досягнення вирішення конфлікту у спосіб, що буде прийнятний для всіх сторін конфлікту. Крім цього додатковою перевагою виходу у процедуру медіації після закінчення дослідження доказів по справі є те, що сторони можуть задовольнити свої потреби та вирішити конфлікт і в інший спосіб, окрім визначеного законодавцем у законах та нормативно-правових актах. І така дія є можливою лише в межах проведення медіаційної процедури та закріплена за наслідками проведення медіації в медіаційній угоді.

Виокремлено певні шляхи розвитку медіації у судочинстві, у тому числі цивільному судочинстві. Встановлено, що процедура медіації є конфіденційною, дозволяє економити час та ресурси сторін, може зберегти їх стосунки та не накладає жорстких обмежень на формулювання можливого взаємовигідного рішення конфлікту. Тобто медіація у цивільному судочинстві має значну кількість переваг, порівняно зі звичайним форматом судового розгляду.

Сформовано організаційні заходи із забезпечення розвитку медіації в діяльності суддів України, до яких відносяться такі: організація роботи кабінетів присудової медіації у приміщеннях судів. Запровадження посади

адміністратора з медіації в суді; при необхідності забезпечення можливості проведення онлайн-медіації або електронної медіації; організація проведення кваліфікаційного курсу медіації для суддів, врахування спрямованості діяльності (галузі права); запровадження інституту суддів-медіаторів; популяризація судової медіації, здійснення інформаційного забезпечення населення щодо питань альтернативного вирішення спорів; фінансово-економічне забезпечення розвитку процедури медіації, використання стимулів і пільг.

Як свідчить досвід здійснення медіації у зарубіжних країнах та певні напрацювання у вітчизняній сфері медіації, варто звернути увагу на питання фінансування інституту медіації, підготовку фахівців (суддів), популяризацію медіації, міжнародне співробітництво, прийняття відповідних законодавчих норм і залучення провідних спеціалістів, матеріальне забезпечення і організацію роботи присудової медіації.

Тож законодавчо врегульований та організаційно забезпечений процес розвитку медіації в діяльності суддів сприятиме швидкому вирішенню спорів у різних галузях права, у тому числі в цивільному судочинстві, тим самим підвищуючи авторитет суду та органів державної влади у суспільстві загалом.

ВИСНОВКИ

В роботі було досліджено і запропоновано перспективи та шляхи розвитку медіації в діяльності суддів.

У першому розділі кваліфікаційної роботи розглянуто історію та теорію медіації в діяльності суддів. Встановлено сутність та значення медіації в діяльності суддів. Проведено аналіз існуючих моделей медіації з позиції їх впровадження до вітчизняної правової системи. Визначено проблемні аспекти законодавчого регулювання судової медіації в цивільному процесі України.

Другий розділ було присвячено питанням організації діяльності судової системи України з урахуванням її готовності до застосування медіації. Так, проаналізовано функції і особливості взаємодії медіаторів, суддів та адвокатів. Досліджено результати діяльності судової системи України з позиції впровадження медіаційних процедур. Обґрунтовано необхідність впровадження медіації в цивільне судочинство та визначено готовність до її застосування.

У третьому розділі роботи були досліджені питання розвитку медіації в діяльності суддів України. Сформульовано перспективні напрями використання медіації в судовій системі України. Представлено шляхи розвитку медіації в цивільному судочинстві. Наведено організаційні заходи із забезпечення розвитку медіації в діяльності суддів України.

За результатами проведених досліджень сформульовано такі висновки.

Досліджено історію виникнення і розвитку процедур мирного врегулювання спорів та медіації у світі, а також на території сучасної України. Встановлено, що поняття «медіація» походить від латинського бути посередником. Відповідно до українського законодавства медіацією вважається позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони разом з обраним ними медіатором намагаються запобігти виникненню або врегулювати вже існуючий конфлікт шляхом переговорів. Детально проаналізовано розвиток медіації в незалежній Україні, вперше

запровадження якої розпочалося з 1994 року. Встановлено, що впровадження саме судової медіації було здійснено в межах міжнародних європейських проектів починаючи з 2006 року. У 2014 році було створено Національну асоціацію медіаторів України, яка нині представляє інтереси медіаторської спільноти. У 2021 році було прийнято Закон України «Про медіацію».

Проведено аналіз моделей медіації та можливостей їх наближення до правової системи України. Найбільш поширеним у теорії та практиці виявився поділ медіації на позасудову, присудову та судову медіації. Встановлено, що на даний час в Україні немає офіційно визначеної моделі медіації. Проблема здійснення вибору найбільш прийнятної моделі медіації для впровадження до правової системи України досить тісно пов'язана із популяризацією процедури серед громадян. Прийняття Закону «Про медіацію», створення відкритих реєстрів медіаторів та суддів-медіаторів, а також впровадження обов'язкової медіації у певних категоріях спорів дозволить в повній мірі наблизити всі три моделі медіації до правової системи України.

Визначено, що наразі законодавством України медіаційна процедура є недостатньо врегульованою, а тому постає необхідність в зміні та доповненні положень Закону України «Про медіацію» та Цивільного процесуального кодексу України з врахуванням пропозицій науковців, правників та потреб сучасного суспільства. Проблемними аспектами діючого нормативного регулювання медіації встановлено: відсутність можливості здійснення медіації кількома медіаторами; відсутність граничного строку проведення медіації; розмиті та загальні вимоги до медіатора; відсутність чіткого формулювання функцій медіатора; відсутність типового порядку (регламенту) проведення медіації; відсутність положень і вимог щодо належного забезпечення процедури здійснення медіації. А також у Цивільному процесуальному кодексі України необхідно передбачити проведення медіації в цивільному судочинстві шляхом створення окремої глави чи статей про врегулювання конфлікту (спору) за допомогою медіації, оскільки постає

потреба в конкретизації положень Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей цивільного процесу.

Було досліджено статус медіатора, який включає: вимоги до самих медіаторів та їх підготовки, права і обов'язки медіаторів, їх норми професійної етики і відповідальність. Сформовано карту статусу медіатора з деякими характеристиками, пов'язаними з його функціональними обов'язками. Визначено певні регламентовані законодавством обмеження у діяльності медіатора, які в обов'язковому порядку необхідно враховувати у процесі здійснення медіації. Встановлені в роботі етапи проведення медіації дозволили визначити функції медіатора, які у Законі України «Про медіацію» не прописані окремо: медіатор керує та управляє процесом ведення переговорів між сторонами; виявляє інтереси, потреби, бажання сторін та й загалом аналізує конфлікт (спір); медіатор розглядає варіанти вирішення спору, забезпечує зворотний зв'язок, перевіряє, наскільки вимоги сторін узгоджуються між собою і наскільки вони є реалістичними та можливими для виконання.

Досліджено стадії судового розгляду справи та можливість доречної інтеграції медіації. Встановлено, що під час розгляду справи вже після завершення стадії дослідження доказів та переходу до судових дебатів у сторін окреслюється чітке розуміння позицій один одного, прозорість аргументів та наявність доказів на їх підтвердження, сили і вагомості цих доказів, а також з'являється розуміння перспектив результату розгляду справи. Тобто сторони спору вже усвідомлюють як свої переваги у спорі, так і слабкі сторони. Зважаючи на це, запропоновано запровадження можливості переходу сторін до процедури медіації саме на цій стадії судового розгляду, яке надасть їм можливість швидко визначити свій спектр дій та можливі поступки, на які вони зможуть піти задля досягнення вирішення конфлікту у спосіб, що буде прийнятний для всіх сторін конфлікту.

За результатами проведеного дослідження щодо доступності офіційних

даних про кількість процесів цивільної медіації, які здійснювалися та вирішувалися, було визначено що у більшості країн даних щодо процесів медіації недостатньо. Відношення кількості процедур медіації до кількості вхідних справ показало «Індекс збалансованого співвідношення» між медіаційними процедурами та судовими процесами. Він застосовувався для оцінки ефективності успішної моделі медіації. Тільки Італія, Фінляндія та Норвегія мають значення показника вище за 10%, тоді як для більшості (85%) з 22 держав, зазначений індекс значно нижче 1%. Аналіз даних і результатів діяльності судової системи України з позиції здійснення процедур врегулювання спору за участю судді, впровадження медіаційних процедур загалом та у цивільне судочинство зокрема свідчать про необхідність розвитку інституту медіації, розробки напрямів його удосконалення на всіх рівнях існування: теоретико-методологічному, законодавчому, інституційному, методично-технологічному, інформаційно-аналітичному, організаційному, практичному.

Досліджуючи необхідність впровадження медіації в цивільне судочинство, було сформульовано питання визначення готовності судової системи та громадськості загалом до її застосування. Ці питання варто взяти до уваги, якщо медіація стає передумовою процесу вирішення спорів у суді (медіація перед поданням справи до суду).

Запропоновано перспективні сфери та напрями розвитку медіації та її використання у цивільному судочинстві. Так, до сфер використання медіації відносяться такі: бізнес-середовище; сімейні спори; соціальна сфера; трудові відносини; земельні спори між фізичними особами; захист прав споживачів; IP-сфера (інтелектуальна власність); IT-сфера (інформаційно-комунікаційні технології); робота з громадами. Відмічено, що загалом в Україні медіація може бути впроваджена в судах у багатьох різних форматах. Дієвою може бути активізація реально можливої медіації, яка включає реалізацію права сторін на призупинення судових процедур для проведення медіації. Також

перспективним варіантом застосування медіації в діяльності суддів може бути впровадження обов'язкового досудового порядку вирішення спорів шляхом медіації, коли всі справи певного типу мають пройти процедуру медіації перед їх розглядом у суді. Запропоновано поступове але більш інтенсивне використання на практиці добровільних моделей судової медіації. Завдання повноцінної інтеграції в судову систему медіації полягає в тому, щоб надати населенню можливість використання найбільш доцільного інструменту врегулювання конкретного спору із широкого кола різноманітних варіантів. Це сприятиме підвищенню особистої відповідальності громадян за вирішення їх конфліктів.

Спираючись на різноманітні рекомендації (вітчизняні, міжнародні, Ради Європи) про запровадження і використання медіації в судовій системі, а також враховуючи результати проведеного дослідження, сформульовано перелік рекомендацій щодо напрямів розвитку судової медіації.

Сформовано організаційні заходи із забезпечення розвитку медіації в діяльності суддів України, до яких відносяться такі: організація роботи кабінетів присудової медіації у приміщеннях судів, запровадження посади адміністратора з медіації в суді; при необхідності забезпечення можливості проведення онлайн-медіації або електронної медіації; організація проведення кваліфікаційного курсу медіації для суддів, врахування спрямованості діяльності (галузі права); запровадження інституту суддів-медіаторів; популяризація судової медіації, здійснення інформаційного забезпечення населення щодо питань альтернативного вирішення спорів; фінансово-економічне забезпечення розвитку процедури медіації, використання стимулів і пільг. Визначено, що законодавчо врегульований та організаційно забезпечений процес розвитку медіації в діяльності суддів сприятиме швидкому вирішенню спорів у різних галузях права, у тому числі в цивільному судочинстві, тим самим підвищуючи авторитет суду та органів державної влади у суспільстві загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах». Офіційний вісник Європейського Союзу. URL: <https://cutt.ly/RDo84SA>.

2. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 48, ст.436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>.

3. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 1401-VIII від 2 червня 2016 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

4. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2022. № 7, ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>.

5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 29. Ст. 367.

6. Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10. 05. 2006 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.

7. Про медіацію: проект Закону України від 19 травня 2020 року реєстр. № 3504. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877.

8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2014 р. № 1618–IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

9. Адвокат та медіація / Г. Гаро, А. Зернова, Г. Єременко, Р. Коваль, С. Погоріла, В. Поліщук, О. Помазановська, Л. Романадзе, М. Саєнко, В. Ситюк. 2022. 112 с.
10. Алеш Залар. Комплексний аналіз поточного контексту, бар'єрів та можливостей для розвитку медіації з рекомендаціями щодо розвитку та впровадження медіації в Україні. USAID. 2019. 45 с.
11. Атаманчук І.В., Довгань Б.В., Ковальчук Л.В. Законодавче регулювання судової медіації в цивільному процесі України: проблемні аспекти. Право і суспільство. 2022. № 2. С. 32-37. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.5>.
12. Безпальча Р. Шляхи мирного розв'язання конфліктів у школі. Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. 96 с.
13. Біцай А. В. Моделі медіації у світі та перспективи для України. Право і суспільство. 2013. № 6. С. 85-89.
14. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Врегулювання спору за участю судді: проблеми та перспективи застосування. Університетські наукові записки. 2018. № 67-68. С. 62-70.
15. Васирина Н., Семенюк В. Перспективи запровадження правового регулювання медіації як альтернативної форми вирішення цивільно-правових спорів в Україні. Вісник кримінального судочинства. 2018. № 3. С. 79-85.
16. Водоп'ян Т.В. До питання історії розвитку медіації в Україні. Цивільне право та цивільний процес: актуальні питання. 2020. С. 45-48. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2020/20/9.pdf>.
17. Волковицька Н. Медіація: альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів? Матеріали ЗМІ. URL: http://www.vru.gov.ua/mass_media/1013.
18. Гайдук А. В. Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні. Часопис Академії адвокатури України. 2013. №2. С. 1-4.

19. Гаро Г. Зернова А., Єременко Г., Коваль Р., Погоріла С., Поліщук В., Помазановська О., Романадзе Л., Саєнко М., Ситюк В. Адвокат та медіація. Х.: Фактор-Медіа. 2022. 112 с. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf>.
20. Гаро Г. На якій стадії можливе проведення бізнес-медіації? HSA. 2023. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/garo-ganna-oleksandrivna/articles/na-iaakii-stadiyi-mozlive-provedennia-biznes-mediaciyi>.
21. Гірник А. М. Основи конфліктології. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 222 с.
22. Головченко А.В. Медіація, як один із ефективних альтернативних способів вирішення конфліктів. URL: <https://rtp.com.ua/news/mediatsiya-instrument/>.
23. Достдар Р. М., М'ялик В. С. Цивільний процес та медіація. XVII Міжнародна наукова конференція «Ольвійський форум – 2023: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (15–18 червня 2023 р., м. Миколаїв). Миколаїв. 2023. С. 15-19.
24. Досудове врегулювання спорів в Україні. Судова влада в Україні: офіц. Веб-портал. URL: http://ml.od.court.gov.ua/sud1519/news_new/211189/.
25. Дудник В. М., Дяченко С. В. Медіація в цивільному судочинстві. Прикарпатський юридичний вісник. 2021. №2. С. 31-35.
26. Єременко Г. Медіація як спосіб вирішення спорів. URL: <http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374>.
27. Зазуляк Ю. Ремесло суперарбітра. Шляхетські конфлікти та любовні замирення у Руському воєводстві початку XVI ст. Соціум. Альманах соціальної історії. 2007. Вип. 7. С. 43-57.

28. Калараш А. Медіація як досудова альтернатива, або Врегулювання спору за участю судді на початку розгляду справи по суті. Закон і бізнес. 2021. Вип. 47. С. 1-6.

29. Калмикова Л. Медіація: модний тренд чи нагальна потреба? Вісник НААУ. 2023. № 12 (97). URL: <https://unba.org.ua/publications/8689-mediaciya-modnij-trend-chi-nagal-na-potreba.html>.

30. Канарик Ю., Волкович Н. Медіація як альтернативний спосіб вирішення цивільних спорів. Молодий вчений. 2015. № 11. С. 138-141.

31. Кільдюшкіна О. О. Медіація як засіб захисту цивільних прав: сутність та переваги. URL: <http://www.reallook.com.ua/4831/mediaciya-yak-zasib-zaxistucivilnix-prav-sutnist-ta-perevagi/>.

32. Кіреєва Н. О., Приймак Є. П. Поняття та правова природа процедури врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2018. Вип. 48. Том 1. С. 94-98.

33. Книш С.В. Медіація як спосіб ефективного врегулювання спору. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. №6. С. 118-120. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/28.pdf.

34. Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні? Юридичний радник, 2014. №2(74).

35. Кричина А. Врегулювання спору за участю судді. Можливість поєднання судового процесу та процедури медіації. Інформаційне агентство Advokat Post. 2021. URL: <https://advokatpost.com/vrehulivannia-sporu-za-uchastiu-suddi-mozhlyvist-poiednannia-sudovoho-protsesu-ta-protsedury-mediatsii-advokat-anzhela-krychyna/>.

36. Куйбіда Р. Аналіз судової статистики про тривалість провадження в цивільних, господарських та адміністративних справах. К. 2020. 28 с. URL: <https://rm.coe.int/court-statistics-report-by-r-kuybida-ukr-2020/1680a0ba0a>.

37. Мазаракі Н. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 2. С. 171-175.
38. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. (1). С. 92-100.
39. Мамницький В. Ю., Кахнова М. Г. Врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти правозастосовчої практики. Журнал східноєвропейського права. 2019. № 64. С. 112-123.
40. Медіацію доцільно запровадити в деяких категоріях сімейних, трудових, спадкових і земельних спорів – судді КЦС ВС. Судова влада України. 2021. URL: <https://cutt.ly/wDo49EN>.
41. Медіація та судова система: Що? Як? Навіщо? USAID. НАМУ. URL: https://namu.com.ua/ua/downloads/promomaterials/DODATOK_6_BROSHURA_MEDIATCHIA_TA_SUD.pdf.
42. Медіація у цивільному судочинстві / М. Жушман та ін. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 12. С. 128-130.
43. Михальський Ю. Інститут медіації в Україні та за кордоном. Юридична газета. № 5 (270). 1 лютого 2011.
44. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 2. С. 174-180.
45. Наталя Крестовська. Медіація: виклик правовій системі України. URL: <http://law.ucu.edu.ua/wpcontent/uploads/2018/03/Prezentatsyya-Mediatsiya.pptx>.
46. Незалежний та неупереджений суд. Судова практика: персональний сайт судді Тарашанського районного суду Київської області Зінкіна Володимира Івановича. URL: <https://cutt.ly/yDo593d>.
47. Озерський І. В. Актуальні проблеми медіації в юрисдикційному процесі України: навч. посіб. / І. В. Озерський. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 248 с.

48. Олійник О. Медіація в Україні: Per aspera ad delectat. ЛІГА:ЗАКОН.
URL: <https://cutt.ly/MDo6jbB>.

49. Паладій М., Шевелева Т. Не хочете вирішувати конфлікт у суді – зверніться до медіатора. Інтелектуальна власність. 2016. № 12. С. 4-7.

50. Пахомова А. Перспективи медіації в цивільному судочинстві. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 4. С. 173-175.

51. Позасудові процедури. Юридична практика. 2021. № 49-50 (1250-1251). URL: <https://pravo.ua/articles/pozasudovi-protsedury/>.

52. Поліщук М. Я. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів : дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2017. 225 с.

53. Права, за якими судиться малоросійський народ / Відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко; упорядн. та авт. нарису К. А. Вислобоков. Ред. кол.: О. М. Мироненко (голова), К. А. Вислобоков (відп. секретар), І. Б. Усенко, В. В. Цветков, Ю. С. Шемшученко. НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. К., 1997. 548 с.

54. Противень С. Примирення сторін vs вирішення справи. Нова роль суду у вирішенні конфліктів. Інформаційно-аналітичний центр "ЛІГА". 2018. № 3. С. 1-7.

55. Ремко ван Рі, Сергєєва А. Переваги медіації: Чому звернення до суду часто не у ваших інтересах. URL: https://lb.ua/blog/pravo_justice/470245_perevagi_mediatsii_chomu_zvernennya.html.

56. Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. № 90. С. 10-15.

57. Сосюра О.О. Медіації як альтернативний спосіб вирішення спорів. Часопис Академії адвокатури України. 2014. 162 с.

58. Судова статистика. Річна звітність. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka.

59. Судове рішення у справі № 755/16177/16-ц. Дніпровський районний суд м. Києва від 10 жовтня 2017 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69472032>.

60. Судове рішення у справі № 758/14687/18. Подільський районний суд міста Києва від 22 червня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99404357>.

61. Тетяна Кисельова. Інтеграція медіації в судову систему України: Програмний документ, Рада Європи, Київ, 2017. URL: <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7>.

62. Факас І. Правовий статус медіатора та здійснення медіації в цивільному судочинстві. Право і суспільство. 2022. № 4. С. 107-111.

63. Феннич В.П. Судове засідання як процесуальна форма стадії розгляду справи по суті в цивільному процесі. Закарпатські правові читання. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (11-31 квітня 2019 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2019. С. 27-31.

64. Француз А.Й., Марина Ю.Ю. Моделі медіації та можливість їх наближення до правової системи України. LEGAL BULLETIN. 2022. №6. С. 16-23. DOI: 10.31732/2708-339X-2022-06-16-23.

65. Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.). Київ. 2017. С. 195-200. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/12731>.

66. Шелєхова Г., Рубаненко А. Які можливості дає сторонам урегулювання спору за участю судді. Газета Закон і Бізнес. 2018. URL: <https://zib.com.ua/>.

67. Шинкар Т. І. Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід : дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2018. 220 с.

68. Шумило М. Протягом 2020 року було постановлено лише 77 ухвал про проведення врегулювання спору за участю судді, а досягнуто примирення у 22 випадках. Інформаційне агентство Advokat Post. 2021. URL: <https://advokatpost.com/protiahom-2020-roku-bulo-postanovleno-lyshe-77-ukhval-pro-provedennia-vrehuliuvannia-sporu-za-uchastiu-suddi-a-dosiahnuto-prumyrennia-u-22-vypadkakh-shumylo/>.

69. Ясиновський І.Г. Проблеми впровадження та проведення медіації в Україні. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 55. С. 78-92.

70. Ясиновський, І. Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція, 2014. (10-2 (1)). С. 31-33.

71. Alexander N. The Mediation Meta Model: Understanding Practice Around the World. URL: http://www.asiapacificmediationforum.org/resources/2008/KEYNOTE_NADJA.pdf.

72. Brig M. Mediation, Power and Cultural Difference. Conflict Resolution Quaterly. 2003. № 20. P. 287-306.

73. Riskin L.L. Mediation orientations, strategies and techniques. Alternatives to high cost litig. 1994. P. 111-114.

74. Steffek F. Mediation in the European Union: An Introdaction. 2012. 22 p.